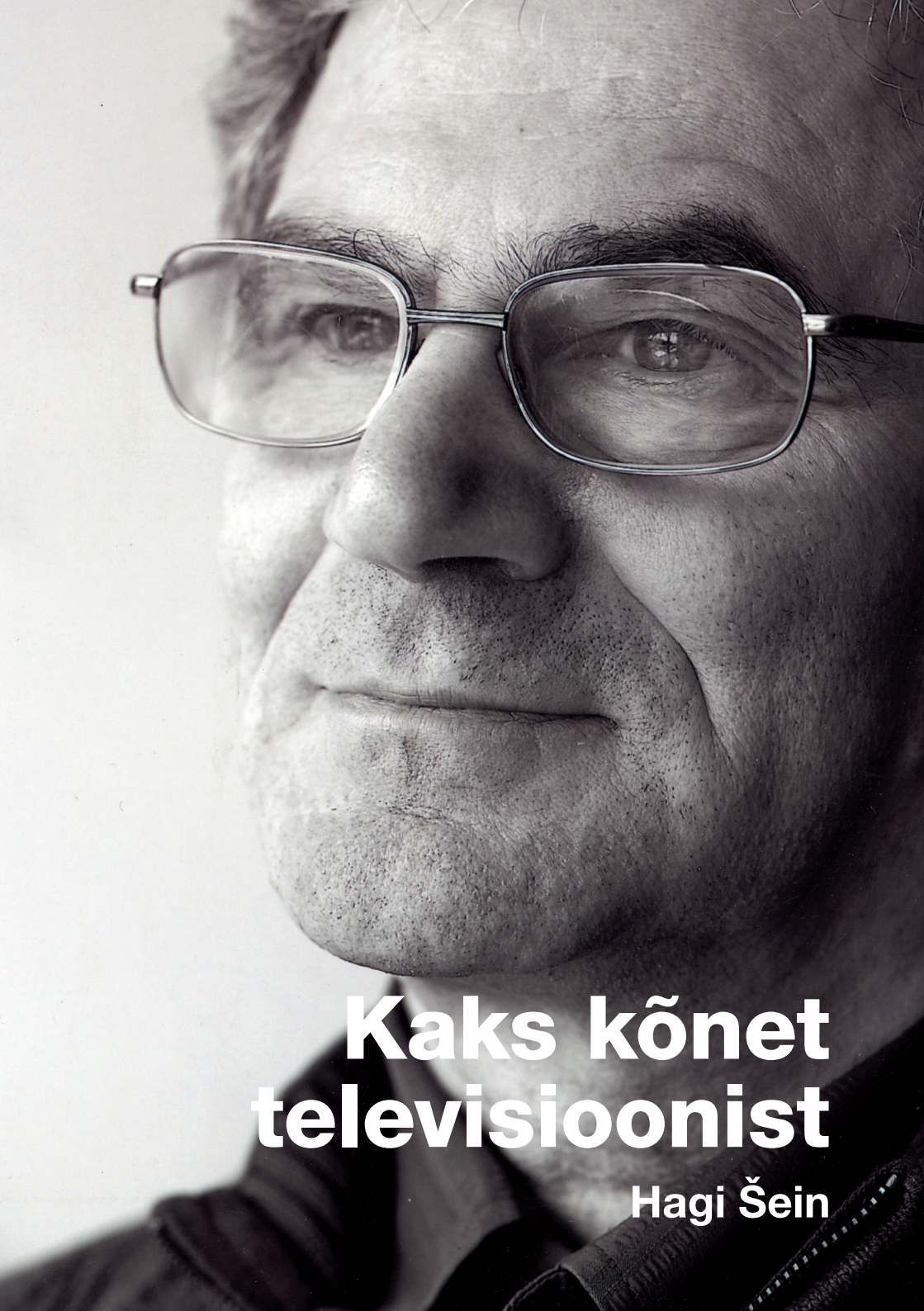

A black and white close-up portrait of a middle-aged man with short, dark hair and a light beard. He is wearing rectangular-rimmed glasses and looking slightly off-camera to the left. The lighting is soft, highlighting the texture of his skin and the details of his facial features. The background is a plain, light color.

Kaks kõnet televisioonist

Hagi Šein

Saateks

Minu viimasest põhjalikumast teleülevaatest, “Suurest teleraamatust” (2005) on möödas kümme aastat. Neid aastaid tähistavad olulised muutused Eesti telemaastikul. Digitehnoloogia areng, televaldkonna meediapoliitiline ümbermõtestamine, institutsionaalsed uuendused, telesisu jagamise viiside ja platvormide lisandumine ja televisiooni kasutusviiside teisenemine on märgid uuest teleajastust. Kas ja kuidas suudab televisioon Eestis kestlikult kanda oma sotsiaal-kultuurilist missiooni ja olla jätkuvalt oluline oma rahvale ja riigile? Võimalik, et mõned vastused neile küsimustele on neis kahes telekõnes, mis ma siin kaante vahel oma 70ks sünnipäevaks teile kriitiliseks kaasamõtlemiseks kinkida tahan.

Austusega,

Hagi Šein

5. Rahvusringhäälingu kuvandiraamistik: taustategurid ja muud hüpoteesid (2009)

Eesti Rahvusringhäälingu kuvandiseminaril

30. jaanuaril 2009 Raadiomaja 1.stuudios

27. Televisioonide kuvandiraamistik 2.0: võimalused uueks legitimatsiooniks (2015)

Eesti Rahvusringhäälingu ja Tallinna Ülikooli Balti Filmi- ja Meediakooli meediakonverentsil “Liikuv pilt liikuv asjas. ETV 60”

28. mail 2015 Tallinna Ülikooli auditooriumis Maximum

Kaanefoto: Arvo Iho

Rahvusringhäälingu kuvandiraamistik: taustategurid ja muud hüpoteesid

Lähtekoht

Kuvand on minu jaoks arvamuste, veendumuste, hoiakute ja tõekspidamiste kogum ühe nähtuse olemusest ja väärtusest.

Alustan veidi kaugemalt. Umbes 40 aastat tagasi sai eesti meediasotsioloogias alguse tüpoloogiate loomine. Ülo Vooglaid tegi esimese “Edasi” lugejate tüpoloogia, 1972. aastal sai minul valmis esimene teleauditooriumi tüpoloogia. Vaatajatüüpe arvutasid arvutid, siis veel suurt saali täitvad Uraalid, mis aitasid ankeetide tunnusterruumis tunnustekujundeid-kuvandeid eristada. Umbes 35 aastat tagasi pidasime me Sangastes kuvandite eristamise seminari.

Seal ringles üks veidi nilbik venekeelne anekdoot eksinud kurnatud rändurist, kes otsis lootusetult teed pilkases pimeduses, lumes ja külmas. Lõpuks nägi ta kaugelt tulukest paistmas ja jõudis vaevaliselt lummemattunud madala hütini. Ta hingas jäätunud väikesele aknale ja hõõrus käega sooja, et näha, mis sees toimub. Jääkristallid aknal olid paksud ja sisse ei paistnud suurt midagi. Võttis aega enne kui jääkihid vaevaliselt sulama hakkasid, ent lõpuks võis juba midagi aimata ja ühel hetkel sõnas mees kerge ärritusega: kurat küll, mitte ei saa aru, kas nad seksivad seal või on see aknamuster lihtsalt niisugune.

See toob mind kuvandiga tegelemise suhtelisuse juurde. Me näeme teravamaid või hägusamaid kujutisi, kuvandid avalduvad enamasti kaudselt, nõ jääkristallid on vahel. Kuvandid algavad muljest, tundest ja mõttest, nad võivad kinnistuda pikaks ajaks, muutuda tavalauseungiks, tõekspidamiseks, hoiakuks, stereotüübiks või müüdiks või jääda hoopis kergeks aimduseks või alateadvuslikuks signaaliks.

Oma kuvandist aimu saamiseks ei piisa enesele otsa vaatamisest, tuleb vaadata teiste silmadesse ja näha teiste sisse. Osa kuvanditest avaldub käitumises ja sõnades, aga enamasti vaid osa. Mitte alati ei osata seletada, miks üks või teine kuvand just

selline on. Kui kuvandist räägitakse, siis enamasti soovitakse et see oleks hea, õige, positiivne, tugev ja kirkas. Kes tahaks halba imago. Head kuvandid hoiavad suhteid ja võimaldavad kommunikatsiooni, moodsas keelepruugis võib öelda, et head kuvandid müüvad. Kuvandite kujunemist püütakse mõjutada, sellesse pannakse palju raha. Kuvandit peetakse oluliseks.

Suur puri püüab palju tuult. Eesti Rahvusringhäälingu kuvandeid, millest me täna räägime on ilmselt mitmesuguseid ja need erinevad erinevate inimeste ja gruppide kujutlustes ja veendumustes, nii teadvustatud kui alateadvuslikena ja seda sageli üheaegselt. ERRil on ilmselt vaja uurida, teada ja kujundada oma kuvandeid talle olulistes ühiskonnagruppides, nii mikro- kui makrokuvandeid.

ERR, Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni kuvandid ei kattu, erinevate programmidel kuvandid pole sarnased, erinevate valdkondade, spordi, uudiste, kultuuri või meelelahutussaadete kuvandipildid pole samad nagu erinevad ka saatejuhtide, institutsiooni juhtide, formaalsete ja mitteformaalsete liidrite, lemmik- ja vähem lemmikesinejate kuvandid.

Mitmekordistage see eristuvate ühiskonna- ja auditooriumigruppide paljususega ja te saate kuvandite müriaadi, millest me väga palju ei tea, küll aga võime aimata. Tõsi, kuvanditel on võime ennast kokku rullida, üldistuda, jätta kõrvale üksikasju ja detaile ja muutuda sümbioosiks ehk koondkuvandiks. Me tahame ilmselt just neid ringhäälingu, ETV ja Eesti Raadio institutsionaalseid koondkuvandeid mõista ja mõjutada nende kujunemist.

Kuvandeid mõjutavad nii sisemised kui välised asjaolud. Väliste vastu sageli ei saa, mõned asjaolud on objektiivsed ja paratamatud. Aga ma usun samas, et kuvand kui selline on tugevasti seotud subjekti kujutlusega iseendast, seega peaks ERRi eneserefleksioon ja eriti aus ja pidev eneserefleksioon olema kuvandiasjas hea abiline. Me jätame enestest maha jälgi, mille põhjal teised meid näevad, tajuvad tunnevad või arvavad tundvat, meist mõtlevad ja meist arvavad. Seega peab vaatama eneste sisse ja oma jäätud (jäätnud) jälgedesse nii hästi kui oskame.

Kuna minu roll on esimesena kõnelda, siis lubasin ma alustada kaugemalt ja tegelda üldisemaga, Barbi, Tiit ja Daniel tegelevad ehk rohkem praeguste asjadega, kuigi ka minu jutu sisse mahuvad mõned tähelepanekud ja hüpoteesid praeguse seisuga kohta. Küllap saate meie sarnastest ja eriarvamustest panna kokku tervikpildi, esinejad pole omavahel eelnevalt mõtteid vahetanud.

Üldine kuvandiraamistik

Kuvandilool on ajalugu. Me elame sellega koos, osa kuvandijooniseid tulevad aastate tagant, osa neist hääbuvad, asenduvad, osa jääb alles või jätab oma jälje uutesse. ETV uuema aja ajaloos on olnud palju murdejooni, see on olnud hüppeline, katkestustega ja fragmentaarne ja seega ka produktiivne kuvandigeneraator. Uue aja kuvandiheitlus algas aga tegelikult raadiost, kui Trio grupi Kuku Raadio kuulutas end raadioks mõtlevale inimesele, mis oli vaimseks lahingusignaaliks Eesti Raadioga. Tõsi, raadio areng ei kujunenud edaspidi nii dramaatiliseks kui ETV-l, kellel pole ajalooliselt olnud kunagi kuigi pikka kuvandirahu, enamasti on tulnud kuvandiväljal võitlust pidada. Miks see nii on olnud?

Alustan 1989.aastast. See oli aasta, mil me esimest korda kuulsime Eesti sõnaühendit avalik-õiguslik ringhääling. Head inimesed Euroopast tulid meile seda õpetama. Ja selle õpetuse kvintessents oli, et avalik õiguslik ringhääling on üks demokraatliku riigi ehitamise aluskividest ja on ideaalis rahvusriigi, selle identiteedi üks sümboleid ja kandjaid. Ja veel, et ta on ülioluline kultuuriinstitutsioon. See oli hiilgav kuvand, mida pidi saatma poliitikute toetus ja rahva armastus. Seda uskudes asusime me 1990date alguses seda ideaali ka õhinaga teostama.

Üsna pea sai selgeks, et asja ilustati, et uue demokraatia joobumuses müüdi meile ideaali ega räägitud ohtudest ega pahupooltest. Õige ruttu selgus, et sellele telemaailmale, mida me ehitama asusime saab kõige olemuslikumaks jooneks vastandumine. Eesti uus televik (kui kasutada analoogiat sõnaga elavik) muutus ruttu nii praktikas, poliitilises diskursuses kui kirjutava meedia käibetõdedes mitte ainult duaalseks, kahekeskmeseks, vaid ka bipolaarseks.

Eesti televalkdonda ei käsitletud tervikliku fenomenina, valdavalt hakati kõigis vaadetes vastandama avalikku ja kommertstelevisiooni ja arenguprotsessi dramatiseerima. Trio kõrval käivitas vastutuulegeneraatori ka Äripäev, kes 90datel küsis ikka ja jälle, kas ETVd ei tuleks privatiseerida või likvideerida. Telesõja lõpetanud erakanalid ühinesid Ringhäälingute Liiduks, ja marssisid demonstriatiivselt ja argumente esitamata välja avaliku ringhäälingu "roheline raamatu" arutelult, mis sisuliselt pakkus ringhäälingurahu ja tasakaalustatud ringhäälingupoliitikat.

Ajakirjandus võttis selle suhtumise ja vaatenurga kiiresti omaks. Erakanalitel oli vaja reklaamiraha ja enesetööstust, mida sai ainult ja peamiselt ETV arvel. Kümnendi lõpul oli meedia juba kontsernide valduses ja Eesti Meedia, kelle Kanal 2 oli 2002. aastaks tekitanud summaarse kahjumi suuruses 120 miljonit krooni, surus poliitikute toel oma huvipedaali põhjani, viimane hiljutine võit oli litsentsimaksust vabanemine.

Võib öelda, et ringhäälingutüüpide vastandamine ja eristamine oli ja on vähem või rohkem aktiivsel moel ja ühekülgse viisil käibel viimase 18 aasta jooksul ja pole lakanud selle tekkimisest alates. Kahjuks ei leidunud Eestis ühtki riigimeest, peaministrit, erakonda, kultuuritegelast, teadlast või survegruppi, kellel oleks õnnestunud seda vastandumise diskursust muuta.

Vastandumine on loomulik vahend identiteedi konstrueerimisel, ent see on otstarbekam turul kui kultuuris. Ja isegi turul on olemas eetika. Ringhäälingu juhtumil tekkis aga ülemäära polariseerumist võimendav kuvandiraamistik, see lastehaigus ei osutunud ravitavaks ja muutus krooniliseks. Ja kuigi tänases digimaailmas kaugeneme me kiirete sammudega ruumist, kus ringhääling domineerib, pole see ringhäälingukultuurile väheproduktiivne diskursus kusagile kadunud. Pealegi ei ole ma kindel, kas me oleme ikka nii targad, et analoogiringhäälingu ajastu käitumis- ja mõtlemismalle mitte kaasa tirida multimeediateenustest küllastuvasse digitaalsesse olevikku ja tulevikku. Aeg näitab.

Kuvandislepp

Siin võiks minevikuäpardustega lõpetada, aga ma jään hetkeks veel pidama, sest mul on tunne, et vähemalt ETV pikk kuvandislepp lohiseb mingil määral tänaste asjadega siiski veel kaasa.

Üleminekul nõukogude televisioonist avalikule ringhäälingule käsitasime me aprioorse, õigustatud ootusena sellele selget poliitilist legitiimsust ja institutsionaalset poolehoidu, mis küll seadusekirjas 1994. aastal tuli, aga kõnes ja tegudes enamasti mitte. Pingutused seadusega püstitatud avaliku huvi teenimist tagava programmi jaoks piisavate ressursside saamiseks ja riiklikult kinnitatud arengukavade tõsiselt võetavuse tagamiseks ei osutunud kunagi liialt edukaks. ETV jäi enamasti jalgu liberaalse meediamajanduse poolehoidjatele. Majanduslikku võitlust ja pingevälja saatis ka dramatiseeritud kuvandiheitlus.

Umbes kümme aastat, mis kulusid kommertskanalite tekkimiseks, ühinemiseks, turuga kohanemiseks, töötavatesse kommertsmodelitesse sisseelamiseks, kanalite välismaalastele müümiseks, kulgesid riigi kommertsringhäälingut soosiva poliitika paistel, mis külmutas kanalite arvu seitsmeks aastaks, viis reklaami ETVst ja Eesti Raadiost, ent rikkudes seejuures lepet vastavate kompenseerivate tagatiste kohta, ei võimaldanud avada ETV teist kanalit juba vähemalt kümme aastat tagasi ning ei suutnud luua pädevat ringhäälinguregulaatorit, mis Euroopa riikides puudub senini ainult Eestis.

Eesti ringhäälingupoliitika pole osutunud ei kuigi targaks ega põhine elegantsele visioonile. Ma ei räägi sellest, et metsikut ringhäälingukapitalismi oleks tulnud karmilt pidurdada, seda ei tehtud ka muudes valdkondades. Ma arvan vaid, et riik talitas valesti avalik-õigusliku ringhäälingut nõrgestades. Õnneks säilis mingis kollektiivses rahvuslikus alateadvuses usk, et infotegeu ei tohiks täielikult kaubastada. Seda riigivõim teadis ja eesti avalik ringhääling säilis.

See on ringhäälingu poliitika ja rahapool. Seda transformatsiooniga saatis aga ka ülemäärane ühepoolne kuvandiline ründejõud, mille vastu oli ETV-l vähe kogemusi ja nappis liitlasi. Mäletame ju kõik neid kuvandilise meistriklassi märksõnu – ülerahvastatud dinosaurus, avalik-õigusliku ringhäälingu nimme riigiringhäälinguks nimetamine, kui ta seda sisult ja seaduse järgi ammu enam ei olnud, positiivsete arengute mittemärkamine, telemaja kuvandamine logeleivate teletöötajate mõnusa ajaviitmispaigana, kohatu ja vale era- ja avaliku kanali programmikulude võrdlus, erakanalite programmi erisuste mittemärkamine võrdluses ETV põhimõtteliselt erineva programmistruktuuriga, maksumaksjate südametunnistusele apelleerimine, kujutluse loomine, et erameedia suudab asendada avalik-õiguslikku, jutud staaride lahkumisest, ETVsse kahel korral riigikontrolli saatmist erakanalite palvel, mis ei tõendanud ühtegi süüd ja nii edasi.

Tõsi, ETV oli ka ise hädas, reforme ei olnud kerge teha, ringhäälingunõukogu pidi skandaalidega vallandama kaks peadirektorit järjest, kellest esimene viis organisatsiooni pankroti äärele ja teine kaotas pea, sest jäi ilma igasugusest toetusest.

ETV oli heitunud, tõmbus kaitseesse, suhtekorraldust alles õpiti. Avalik-õiguslik idee pidi ju olema õige, kuid seletustest, ratsionaalsetest argumentidest, eriti aga eneseõigustusest polnud suurt abi. Kipub olema nii, et ka täna veel on palju sellest suhtemallist alles. Huvid lahknevad endiselt jõuliselt.

ETV kuvandiloolises arengus oli ehk kõige helgem periood Ilmar Raagi aeg. Esiteks suutis Ilmar luua ETVle kultuuriinstitutsiooni imago. Muidugi oli tal seda kergem teha pärast seda, kui reklaam lahkus ETVst, erakanalid andsid ETVle hõlpu ega pildunud enam hoogsalt kaikkaid kodarasse. Majandus oli tõusuteel. Ilmaril õnnestus ETV intellektuaalselt väärtustada, kuigi ka tema ei suutnud ETVd poliitilisele eliidile usaldusväärseks muuta. Ent põhiline – kultuuritööstuse terminoloogia, ETV kui vaimuelu agent, liitlaste otsimine ja võimalike liitlaste positiivne hõlmamine, pingeid ennetav suhtekorraldus ja Raag ise kui sädelev eestkõneleja, usaldusväärne, sümpaatne ja mõistev kultuuritegelane säratasid ETV kuvandit. Raagile järgnenud perioodil läksid liitlased jälle kaduma, ent nüüd juba mitte enam erakanalite, vaid ETV enese hooletusest. Rahvusringhäälingu ettevalmistamise perioodil ETV positiivne kuvandipilt tuhmus.

Üks asi jäi meil ETV ja Eesti Raadio rahvusringhäälingueelsel perioodil kogemata. Meil ei õnnestunud kahjuks nende aastate jooksul siiski kordagi näha, kuidas töötanuks oma ülesannete täitmiseks piisavate rahaliste vahenditega toetatud avalik-õiguslik televisioon ja raadio ja mis oleks muutunud nende kuvandis ja omaksvõtupildis, kui ta saanuks nii öelda täiega panna. Niipalju siis tagasivaates.

Mida ütlevad targad

Nüüd on rahvusringhäälingu aeg ja digiajastu on käes. Tõekspidamised ja ringhäälingu kasutamise viisid muutuvad kiiresti, ent rahvusringhäälingute aeg siiski veel kestab. Võimalik et viisteist, kaksikümmend või rohkemgi aastat, kaugemale ei tea ennustada, televiisor on muutumas juba kokku- rullitavaks ja seinale riputatavaks esemeks. Aga kui me usume Habermasi, McQuaili, Jakubowiczit, Lauristini ja Riigikogu, siis peame ütleva, et ERR peaks olema suurosaline avaliku sotsiaalse ja sotsiaalkultuurilise diskussiooniruumi toimimises.

Kuvandispetsialistidele terendab siin kolm kodanikuühiskonna seisukohast olulist positiivset ideed. Nad peavad tõestama, et rahvusringhääling võimaldab a) kõigile infoligipääsu, b) osalemisvõimaluse ja c) et inimesed tunnevad ringhäälingus ära iseenese elu. On see nõnda? Kas ETV ja ER on omased, äratuntavad, meie olemuse, traditsioonidesse, kultuuri ja argikonteksti kuuluvad? Iga programm omaette ja ERR kokku? Kas nad reflekteerivad Eestit piisava põhjalikkuse ja hoolivusega või laotakse osavat meediamosaiki, fragmentaarset lego, mida ei anna kokku laduda seostatud elupildiks?

Lauristin arvab, et rahvusringhäälingut on tarvis selleks, et see kõneleks eesti keeles, eesti asjadest, eesti inimestele ja eesti inimeste osalusel, et ta kvalifitseeruks kultuurikanalina, tehes eesti elu seriaale, head publitsistikat ja head omamaist meelelahutust. Niisugune ideaalne kuvandipildi sõnastus on muutunud aksioomiks. Tarku kokku võttes peab tunnistama, et ERR kuvand peab olema väärtuspõhine.

Väärtuspõhine kuvand

Üritame siis väärtuspõhisusest rääkida. Rahvusringhäälingu legitiimsus on seaduse mõttes konstrueeritud väärtuspõhiselt – seadus eeldab, et ringhääling teostab ühiskonnale olulisi funktsioone. Tegelikuses on olnud raskusi nii poliitilise, majandusliku, sotsiaalse kui sektorisisese legitiimsusega. Hea kui kuvand kujuneb vastavuses asja olemusega, aga nii hästi pole ringhäälingul kõiges ja alati läinud, sest asja ennast pole õnnestunud ideaalis teostada.

Väärtuspõhist kuvandit on raske saavutada. Üks avaliku ringhäälingu stabiilseimatest väärtuspoliisidest – kõrge usaldusväärsus – on saavutus omaette ja kestnud läbi kümnendi, isegi kauem. Aga see on nagu medal rinnas, staatusetunnistus, mis näitab küll asja väärtust, aga ei vea auditooriumi vedurina kaasa. Midagi sarnast tohtritega, keda me enamasti usaldame aga kelle juurde me läheme ainult siis kui häda on käes.

Erakanalite kognitiivne omaksvõtt põhineb muule – inimeste loomuumastele meediakäitumist esile kutsuvatele kõitvusteguritele. Esmaseid kõitvustegureid loetletakse viis – konflikt, komöödia, seks, info ja üldhuvi eluaine ehk *human interest*, teise tasandi kõitvusmagnetitena lisanduvad samastumisvõimalus, sümpaatia, nosalgia, usaldusväärsus, uudsus, olulisus, ilu ja praktiline kasutamiskväärtus.

Neile triggeritele ongi üles ehitatud vaatajat läbi teleõhtute kaasa viiv televool. Praitaimi peatelevool on nagu lasteaiakasvataja, kes võtab vaataja käest kinni ja juhatab teda piki igaõhtust teleteed. Avalik ringhääling nii ei tee, ta eeldab, et tegemist on teadlike teleliiklejatega, kes teavad ise neile sobivat, kasulikku ja õiget rada. Võimalik, et ka avalik-õigusliku telekanali vaataja vajaks toimekamat suunamist, protektsiooni ja patronaazi nagu seda praktiseerivad eratelekanalid. Tõsi, nad on vaatajakontaktidest ka palju tungivamalt huvitatud kui avalikud kanalid, sest nende tegevusressurss tuleb vaatamismahust ja ainult sellest.

Muidugi oleks ETV puhul see teenäitamine keerukam kui erakanalites, sest programmi väärtuspõhisus ei anna end kergesti tõlkida auditooriumit liigutavate stiimulite keelde. Võimalik, et selle keerukuse tõttu kõnelevad ETV programmi armad vaheklipid muudest olulistest asjadest, aga mitte niivõrd programmist. Pakun, et selle teenäitamise viiside üle tasuks ERRi kuvandimeistritel siiski mõelda.

Väärtuspõhine lähenemine kuvandile tähendab, et ERR, ETV ja ER peavad tähendama ühiskonnale midagi enamat ning neil peab olema inimestele rohkem anda kui seda on saadete kogum, toodangu struktuur või funktsionaalselt tasakaalustatud käsitusviis. See “midagi” arvatakse olevat ühiskondlik väärtus, see kuulub *public value*, mis teooria järgi peaks olema ennekõike sotsiaalne sidusus. Me ju loodame, et meil on seda sidusust vaja ja et keegi seda meile toodab. Pakun juhtkonnale, et huvitav oleks teha ERR programmidest lähtuv sidususaudit.

Ma arvan, et sotsiaalkultuuriliselt praktiline väärtuspõhisus peaks saadetest läbi kumama, hästi välja paistma ja lihtsal viisil ja lihtkoodanikule arusaadaval moel nähtav olema. Muidugi on see keeruline töö, mida te tegema peate. Enese paljudele vajalikuks tegemine on tänapäeva kultuuris raske. Enamasti õnnestub see juhtumitel, kui see on reaktsioon olemasolevatele vajadustele. Riigi vajadused ja ootused ringhäälingule on seaduses hästi defineeritud, aga see ei tähenda veel, et need

ka inimestele eraldi võttes ja individuaalselt olulised on. Ka ringhäälingus osutub lõppkokkuvõttes tähenduslikuks vaid see, mis suudab rahuldada aktuaalseid vajadusi, muu kipub ladestuma üha mahukamasse eetriprügilasse. Meediakirjaoskust, mis toidaks meediateadlikkust alles hakatakse koolides tõsisemalt õpetama.

Lootust ju kaotada ei tohiks. Seetõttu tuleks avalik-õiguslikku väärtuspõhisust, arusaadavalt, lihtsalt ja pidevalt selgitada. Sellest tuleb kogu aeg rääkida ja see peab näha olema. Programmil tervikuna ja igal sarjal/saatel eraldi peaks olema selgelt tajutav avalik otstarve (*purpose*). ETV-l on võime toetada ja kanda demokraatlikke väärtusi, aga kas see on nii ka tegelikult, tuleb kogu aeg hoolsalt kontrollida. Isegi siis, kui te näiteks näete järjekordselt mõõdetud kõrget usaldusväärsust.

Kui olla kriitiline selles kõrgest hinnangust hoolimata, siis paistab seegi, et mitte kogu ERRi uudistevool ja konkreetne uudistetegu ning ajakirjanduslik käsitus üldisemalt pole alati nõutavalt ja asjakohaselt professionaalne ja põhjalik. Oht, et tõde sureb või jääb vähemalt poolikuks, kui sellest räägitakse meedias, pole välistatud ka avaliku ringhäälingu puhul. Ja seda juhtub. Kõrgete usaldusväärsusnäitajatega võib ennast rahustada, aga mitte uinutada. On veel huvi, omaksvõtt, poolehoid, lähedus, mõistetavus, osalustahe, suhestatus ja muud kvaliteedid, mis pole vähemolulised, aga millest me väga palju ei räägi ja eriti ei uuri.

Väärtusjutuga lõpetades võiks siis summeerida, et ERR kuvand võiks toetuda lihtsalt arusaadavale ja selgelt tajutavale vaimsele ja kultuurilisele tähendusrikkusele, kiirata vajalikkust, kasulikkust, toimetulekutarkust, kriitilist meelt ja selget mõistust. Ta peaks olema tehtud nii, et tekiks mõistetav seos sotsiaalsete gruppide eeliste ja vajadustega. Kindlasti ERR seda juba ka suudab. Aga kui tahta enam, siis võiks parafraseerida üht Raul Rebase mõtet ja öelda, et rahvusringhäälingul võiks olla rohkem ankruid Eesti ühiskonnas.

Erakanalitest

Eestis on formaaditud meediamajanduslikult efektiivsete kommertskanalite ehitamine õnnestunud hästi. Programmi allutamises esmaele koitvusteguritele, sihtgrupifookustele, reitingutele ja turuedule ja auditooriumi maksimeerimise võtete kasutamises on nad vähemasti doktoranditasemel.

Kunagi ETVd asjatult matkida püüdnud erakanalid on jõudnud kultuurilises mõttes sellesse nüüdisaegsesse anglo-ameerikaliku telemajanduse ja teletööstuse rahvusvaheliselt levitatavasse formaadimudelisse, mis oma vähemusosas mängitakse läbi kohaliku sisuga ja enamuses ostetakse sisse. TV3 tegi selle töö rutem, sest tal on kauem olnud välismaalasest peremees. Kanal 2-l võtsid eksirännakud kauem

aega, maandumine Schibstedi ja Eesti Meedia kontserni tõi sellesse mudelisse rohkem kohalikke nüansse ja seepärast on Kaks täna veidi edukam kui Kolm. Toimib telemajanduse masinavärk, milles töötavad auditoorses mõttes edukad universaalsed mehhanismid, mis optimeerivad viisi, kuidas kultuuritööstuse produktidega teenida raha selleks, et teenida raha.

Meil ei ole lõpuks illusioone, nüüdseks on kõigile selgeks saanud, milline teleprogramm toimib reklaamile allutatud telekeskkonnas. Sellele kommunikatsioonitüübile on kindlustatud Eestis ka täielik, sisuliselt regulatsioonivaba ja kultuuriliste koormisteta tegevuskeskkond. Kaasaegne televisioon on nii ehitatud, et kasumlikust saab suurendada vaid kvaliteetse ajakirjandusliku ja kultuuriprogrammi minimeerimise arvelt. Seda näeb iga tavainimene, seetõttu ei lakka ma imestamast künismi üle, millega tänane peaminister avalik-õigusliku ringhäälingut eraringhäälinguga kõrvutab.

Olen uurinud erakanalite kreedot ja pole avastanud midagi peale varjamatu pragmaatilisuse. Väärtuspõhist sotsiaalset kreedot pole, on reiting, vaatajaprofiil, sihtgrupp, auditooriumi maksimeerimine ja kasumimarginaal.

Nii Kanal 2 kui TV3 iseloomustab viimastel aastatel silmapaistev enesekindlus, sest enamik ohte nende tuluallikatele kõrvaldas riik – 2002. aastal ohu reklaamituludele ja 2008. aastal ka kulud litsentsimaksuks.

Pilk majandusnäitajatele ütleb, et alates 2002. aastast on TV3 äritulu kahekordistunud ja Kanal 2 oma neljakordistunud, viimasel kuuel aastal on TV3 saanud stabiilselt kasumit kuni 30 miljonit aastas, 2007l isegi 40 miljonit. Kanal 2 edulugu on silmapaistev – kuus aastat tagasi 20 miljoniga aastas kahjumis olnud kanal lõpetas 2007. aasta peaaegu seitsmekümne miljonilise aastakasumiga. Mõlemal kanalil on nüüd juba programmi tegemiseks enam vähem sama palju raha kui ETV-l. Auditooriumi on olnud stabiilselt kahe peale kokku veidi üle 40%. TV3 oli kuus aastat järjest turuliider, lugesin just hiljuti üht Toomas Vara intervjuud, kus ta ütles, et kaotus Kanal 2le oli lohakas, näpukas, mida saab end kokku võttes kiiresti parandada.

Kindlasti tuleb kolleegide väike omavaheline nagistamine asjale kasuks. Kaks ja Kolm on vaadatavad ja meeldivad paljudele, on sihtgrupe, kes ETV-d eriti ei vaja. Seega sobivad erakanalite kuvandid ja see, mida nad teevad Eestile hästi.

Kui neid kuvandeid veidi uurida, siis tõestab see vääramatult, et kaasaegne eratelevisioon on ennekõike ja peamiselt meelelahutus. Kolm ja Kaks on meelelahutustelevisiooni vormeli inkarnatsioonid Eesti oludes.

TV3 on formaaditud rahvusvaheline telestandard. Ta on rahamasin, mis on küll viimasel ajal veidi pea kaotanud, sest Kaks paneb teda rabelema, mis Kolmele enamasti hästi pole lõppenud. Nad ei suuda Kahe mängulisuse ja riskijulgusega enamasti kaasa minna. Kolm teab, mis ta teeb, ja teeb kindlapeale, jäädes üldmuljelt jahedaks ja eemalseisvaks, vaoshoituks ja omamoodi väärlikaks, enesekindlaks majandussubjektiks, *business to business* organisatsiooniks, keda juhib ülimuslikuna kasumimarginaal. Kolm sätib ennast soodsaks nooremale intelligentsemale ja pragmaatilisele linnapublikule, universaalsele tarbijaskonnale, keda ei vaeva eriti rahvuslikud tunded, kelle teletoit ei pea tingimata eelistama eestimaist. Minu jaoks on Kolme Eesti poole pööratud nägu tuhmim kui Kahel. Aeg ajalt lahvatab mingi ajakirjanduslikkus, et siis jälle kaduda. Ent poolkommertsuudised, Kahvli reanimatsioonid, paar heroilist heategevat kava, laulmised, mängud, palju krimi ja maailma teletoodangu paremiku kuuluvaid sarju teevad oma töö. Kolm on näide sellest, kuidas ratsionaalselt telenõudlusele vastata ja sellega raha teha.

Kaks on emotsionaalsem, ulatuslikuma tundeskaalaga kui Kolm, ei kuulu ketti, on originaalsem ja julgem, omamaisem ja vabam. See on Eesti Meedia kontsernitelevisioon, survevõimas, läbimõeldud, kohati intelligentne ja kohati madalavõitu skandaalimaiguline postmodernistlik tabloid, kus kõik on kõik, madal ja ülev, reaalne ja müstifitseeritud on ühepajatoiduks kokku segatud, rosinapudru ohtra kaneeliga, totaalne fokuseeritus hõlmatava sihtgrupi maitsele ja televoolavuse hoidmisele, täpne arusaam kõigist telemeedia temaatilistest ja žanrilistest kõitvusteguritest, tava-maitse ja massiauditooriumi huvieelistuste täpne tundmine, Kolmest mahukam eestikeelne programmiosa praimtaimis, koduperenaiselikum ja anusaagimlikum.

See on Vigla uudisteajakirja, Tuuli Roosma lavastatud suhtedraamade, Hannes Vörno seksuaaleelistusi uurivate tõehetkede maailm, mis on vürtsitatud Võsapetsi pohuismi ja Mart Sanderi elegantsiga, Juure ja Oja hääleka vaimuka ärapanemise, lostiliku müstika, aga ka sulnite tunnete ja roosa glamuuriga. See on tulistamine märklaua keskele. See on eesti meedia kontserni meediahaare, Kadastiku kallistus eesti rahvale. Lisan oma arusaamale ka Raagi kuvandijoonise – Kanal 2 on telemaailma SLÕhtuleht, tabloidtelevisiooni mudel, mida tugevdab Schibstedi Eesti Meedia kontserni haare.

TV6 ja Kanal 11 tugevdavad Kolme ja Kahe sihtgruppide haaret, väikesed – Neljas, Kalev Sport, Seitse ja Orsent TV koguvad väikeste kildude kaupa auditooriumi ning vaatajakonna edasise killustumise ja televaatamise üha personaalsemaks ja individuaalsemaks muutumise süvenedes lisavad võimalusi erihuvide ja oma teemavalikut soovivale publikule. Täna on veel vara öelda, keda väikesed rohkem murendavad, kas oma emakanaleid või ETVd.

Et näidata, kuidas erakanalite juhid mõtlevad, tegin teile väikese kokkuvõtte paarist Toomas Vara viimase aja intervjuust. Niisiis:

TV3 teab oma profiili selgelt – selleks on noor, haritud linnainimene. Sellele on allutatud programmi suunitlus ja konkreetsete saadete valik. “TV3 jaoks on meie vaatajate profiil ja telekanali kuvand tervikuna sama tähtis kui vaatajate arv”, ütleb Toomas Vara (2.10.2008). Mõned näited, kuidas see põhimõte töötab:

- miks TV3 ei panusta *reality*-le? ”Elu ja konkurentide kogemused näitavad, et seda vaatab pigem “maalt ja hobusega” kui kõrgelt haritud linnainimene, seetõttu pole me viimastel aastatel *reality* peale väga rõhunud”. Tõsi, selle nädala uudised TV3 tulevikuplaanidest kummutavad selle suvel võetud seisukoha.
- kas «Superstaari» saade tuleb ka järgmisel aastal? “Selle otsuse teeme sügisel. Praegu on näha, et vaatajatele see saade meeldib, saate kuvand läheb väga hästi kokku TV3-e kuvandiga, saate vaatajaprofiil ehk siis sooline-vanuseline koostis on kommertskanali jaoks ideaalne – nii et pigem jah kui ei” (25.05. 08).
- TV6 puhul on sihtgrupiks «pigem noor, pigem linnainimene, pigem mees kui naine. TV6 on kanal noorele mehele”. Juhul kui see õnnestub, tekib meil konkurentidega võrreldes selge konkurentsieelis, sest Kanal 11 jahib naisi, keda juba täna on võimalik kõigilt kanalitelt “kätte saada” (25.05.2008).
- mis on põhiline erinevus TV3 ja Kanal 2 vahel? “Olgugi, et programmi vaadates võime tunduda suhteliselt sarnased, on põhilised erinevused meie vaatajates. TV3 vaataja on Kanal 2 vaatajaga võrreldes noorem ja kõrgema haridusega. Samuti vaadatakse Tallinnas rohkem TV3 kui Kanal 2. Telekanali seisukohalt on see väga tähtis, sest reklaamiklientide jaoks on sellised vaatajaprofiili detailid väga tähtsad” (25.05.2008).

Ma usun, et selle rõhuasetusega võin ma erakanalite kuvandijutu lõpetada. Lisada võib ehk vaid seda, et ka täna veel on suurem osa Eestis loodavatest ja toodetavatest saadetest kõigis kolmes Eesti suures telekanalis kas endiste või praeguste ETV töötajate tehtud. Eeva on tehtud Aadama küljeluust. Sellest tulenevad mõned probleemid ka ERR juhtimisel ja sellel on mõju ka ETV kuvandile, sest mitme isanda teenrid on tavaliselt ise üsna tõsisel hingelises segaduses.

Jätkaksin nüüd asjust, mis annavad ETVle kindlustunnet ja peaksid olema positiivse kuvandi aluseks, aga räägiksin ka ebakindlusest, mis seda kuvandit minu arvates nõrgestab.

Kindlustunne

ETV ja ER kindlustunne võib täna julgelt tugineda sellele, et programmis on palju häid saateid. Kiitus tegijatele, tean omast käest, kui raskelt see tegelikult tuleb. Head ja professionaalsed saated on kõige suurem kindlustunde allikas.

ETV on nüüd heledam ja kirjum, ent programmi sisemine vedru näib ikkagi veidi kartlik, eba- ja mitte enesekindel, heakskiitu otsiv, rohkem aimata püüdev kui teadev, milline olemise viis või *modus vivendi* kõige paremini sobiks. ETV püüab teha kõike õigesti, aga jätab veidi üksildase mulje. Oma veendumustes peaks kindlam olema ja seda võiks sagedamini olla tunda.

ETVle on hea, et tema saadete valik ja vaatamine nõuab teatud vaimupingutust, huvi tõsisemate asjade vastu ja teadlikku valikut. Kahjuks ei ole Eesti eri piirkonnad ja ühiskonnakihid infokajastuse, osaluse ja samastumise võimalustelt võrdses seisus, vanasti öeldi, kaetud. ETV ekraanil on vähem sündmuspõhisust kui võiks olla ja vähem Eestis kohalolekut kui olla võiks. Kindlustunne suureneks veelgi, kui ETV-l oleks oluliste eesti asjadega veel rohkem asja ja tarka tegemist.

ETV ekraaninägude ja ER eetrihäälte kogum on rikkalik. Kindlustunne suureneks, kui paljude soravalt kõnelejate seas oleks teleekraanil mõnevõrra rohkem vaimset ja intellektuaalselt helendavaid olendeid (kui laenata kujund Vahur Kersnalt). On Treufeldt, Rannamäe ja Kersna, Aunaste ja Saar, Andres Kuusk, Kärmas, Jaakson ja Talvik ja on ridamisi väga võimekaid raadioajakirjanikke – Kärner, Toom, Helgi Erilaid, Hussar, Ummelas, Eentalu, Mälberg ja palju veel. Aga oleks veel kindlam kui AK ekraanil näeks ja kuuleks rohkem tugevaid ajakirjanikuisiksusi. Proovige teha nii, et uudistetegijad saaksid sotsiaalsete protsesside olemusele rohkem pihta kui praegu ja teie kuvand võidab.

ETVs on palju huvitavaid loojaid, kuid mitte alati ei ole ekraan laetud avaliku ringhäälingu vaimust ja mitte kõik ei seisa kirklikult kanali eest. Kaldun arvama, et ETVl on lihtsam olla etendaja kui olla osaline. Oleks kindlam, kui see oleks vastupidi.

ETV ekraanilt on taandunud reportaaž, see kunagine imetusobjekt, kus reporter on kohal, räägib sellest, mida näeb ja tunneb, räägib Eesti inimestega ja on elus sees. Seda näeb vahel “Pealtnägijas”, aga see on ka kõik. Kui soovitakse olla osalev televisioon, ei hüljata reportaaži. Mõelge ennast tagasi näiteks ülekandesse Pilistverest, kust startis EV90 või parimatesse kohtadesse Indreku sarjast “11000 aastat hiljem” ja te saate erineva osalusmõõdu eeskujud, kui lähedal Eestile võib televisioon seista.

Kindlustunnet ja head kuvandit saab kindlasti veelgi tugevdada, kui see toetub selgelt tajutavale loomevõimele, mida tuleb suurendada organisatsiooni sees, tehes mõõndusteta ruumi andekatele ja teravale mõistusele, rohkem metatasemel mõelda suutvatele kui üksikasjadega faktitasemel sebijatele, leides abi ka väljastpoolt ERRi.

ETV veebileheküljed ja meediaplatvormid on saavutus omaette ja ETV2 avamine on vaieldamatu institutsionaalne ja imagoloogiline saavutus. Teine kanal lisab mänguruumi ja mõjub juba hästi. Tõsiasi, et ERRil on õnnestunud saada paljudel platvormidel meediateenust osutavaks meediaorganisatsiooniks lisab samuti kindlustunnet.

Üks kindlustunde komponente on ETV populaarsus ehk vaadatavus, näen ja loen, et juhtidel on sellega seoses kõvasti kuvandikahtlusi.

On ilmne, et ETV on raskusi mitmete auditooriumigruppidega, mida meelelahutuslikud erakanalid oma televoostrateegiatega kõvasti lukustavad. Paraku ei saa ETV reaalses oludes objektiivselt olla tarbitavaim tele-eeskava, sest tema eesmärgid on seatud sotsiaalselt mahukatena, on liidrikoha jaoks liiga mitmekesised ja tõsised. Samalaadse auditooriumi hoidmise asemel, mida teevad erakanalid, peavad nii ETV1 kui ETV2 saateõhtu jooksul auditooriume ja sihtgrupe pidevalt vahetama. Sellest ei tohiks teha häirivalt suurt probleemi. Reitingud ja osakaal on seotud saate väärtuspõhisusega vaid osaliselt. Muidugi muudab valitsev meediakriitiline diskursus saadete reitingud, nende koha pingeridades liiga domineerivaks, ühekülseks, kriitika- ja analüüsivabaks ning liiga absoluutseks kriteeriumiks. Eraringhäälingus küll, aga avalik – õigusliku meediateenuse olemusest ei tulene, et vaadatavus peaks olema absoluutne väärtus. 3-5% osakaalu nopib juurde vaid siis, kui nädalas oleks võtta veel kaks “Õnne 13” ja kolm “Tuulepealset maad” ja natuke oma head meelelahutust veel lisaks. ERR peab reitingute ja vaadatavuse asjus omama rahulikkust ja kindlat hoiakut.

Klassikaraadiol ja Raadio 21 pole ju kuigi palju kuulajaid, aga sellepärast ei kao nende kanalite tegemise mõte, nii tegijad kui kuulajad teavad, milleks see kõik. Ei osakaalu-*share*’ega vaadatavuse-*reachi* külge klammerdumine anna tulemust, see on varest otsast kampsuni harutamine, loeb veendumus, et ERR teeb õigeid asju, mida Eesti ühiskond subjektina vajab. Eesti inimeste maitse on niipalju arenenud ja nad on niipalju targad küll, et nad hea ja olulise ära tunnevad. Vaadake uurimusi, vaatajad ja kuulajad tunnustavad ETV-d ja Eesti Raadiot päris paljude asjade eest. Ja seda kindlustunnet ongi ju esmajärjekorras vaja.

Ebakindlus

Ja nüüd ka ebakindlusest. ETV puutub sageli kokku halvustamisega. Rääkisid juba eespool ajast, millest see alguse sai.

Halvasti ütlemine, salvamine ja kerge ülbitsemine ETV arvel on kaua kombeks olnud. Kuigi vähem kui enne, ent kirjutav ajakirjandus ütleb ETVle kohati väga halvasti ka täna, ehkki sõelapõhjaks just enamasti ei lasta nagu varem. Nõrka vastast talutakse ja torgitakse mõnuga, kui ta ei hakka vastu ja keegi ei viitsi ennast vaevata tema mõistmisega. See on ilmselt lehetoimetustes juurdunud stereotüüp, mille noored ja vähekoogenud ajakirjanikud, kes tavaliselt televisioonist kirjutavad, intuiitiivselt üle võtavad. Olen mõnedega neist kõnelnud ja tean nende kehva ettevalmistust teelasjust kirjutamiseks. Aga ju pole nende kirjutiste taseme tõstmine toimetustele oluline.

ETVle on halvasti öelnud ka omad, viimati tegi ETV-le üsna halvasti argumenteeritud põhjustel kõvasti haiget Vahur Kersna. Ütleme, et see oli veidi piinlik erand, aga samas ei oska ma nimetada ka juhtumeid, kus ETV tegijad ja mitte juhid, võtavad avalikult ETV-d seletada, tema eest seista või teda kaitsta.

Näib, et kogemus, mille Ilmar Raag ja tema PR meeskond saavutasid tasakaalu ja mõistmisseisundi saavutamiseks, tasub uurimist ja taastamist. Võte oli lihtne – probleemide tekkimisest teavitati avalikkust ise, probleeme seletati veenvalt, targalt ja seletaja renomee oli kõrge.

Kirjutav ajakirjandus käitub avaliku meedia suhtes tundliku valvekoerana, kes haistab hästi olukordi, mis võimaldavad avalikku ringhäälingut pingestada. Vahel asja eest, sageli pealiskaudselt, väliselt, klähvivalt ja ülepingutatult. ETV vead võimendatakse reeglina üle. Vahel on rünnaku põhjused hoolikalt varjatud – ähvardas ju ETV2 käivitamine erakanaleid mitmekümne miljonilise reklaamitulude kaotusega. Ja Eesti Meedia läks sõtta, erakanalid takka järgi. Oli lausa naljakas lugeda, kui tühiseid argumente leidsid Vara, Mirme ja Oru selle vastu, et ETV 2 teha. Oma sark on telemaailmas lausa oma ihu külge keevitatud, piinlikust tundmata ja rumalusteni välja.

Kahjuks lahmiv telekäsitlus ajalehtedes jätkub. Toon mõned hiljutised näited. Auväärne kultuuritegelane Ants Juske (EPL 24.10.2008), kommenteerides Laine Jänese artiklis “Sirbis” (“Ellujäämise eelarve” 17.10.08) olevat kultuuriministeeriumi eelarve tulpdiagrammi: “Arusaamatu on meediapost, mis kõrgub kaks korda üle teiste. Ma pole küll kuulnud, et mõni ajaleht või ajakiri oleks riigilt toetust saanud. Ilmselt läheb see raha rahvusringhäälingule, kuid on seal tase siis oluliselt

tõusnud? Ikka sisseostetud formaadid, seriaalid ja kordussaadet.” See on ilmselt liiga tugevasti ja põhjendamatult ülbelt öeldud.

4.09.2008 kiidab Tallinna Linnavolikogu heaks Tallinna televisiooni kontseptsiooni, mille kohaselt alustatakse programmi edastamist 2011. aastast. Linnavolikogu esimees Toomas Vitsut lubab endale TeleTallinna tulevast programmi kiites suurustelevat irooniat öeldes: “Eesti rahvusringhääling võiks siit oma programmi kokkupanekul eeskuju võtta, sest TeleTallinnast ei tule propagandakanalit”. Muna pole, aga kana kaagutab.

Hiljuti, kui ETVs tekkis lahkarvamusi uudiste uuenduse ümber, paneb 5. novembri Õhtuleht repliigi pealkirjaks “ETV veristamine” ja kirjutab: “Kui Rahvusringhääling on asunud kärpima oma uudisteprogrammi, võime rahumeeli küsida, kas sellist ETV-d on meil üldse vaja. Uudised, ühiskonnaelu-, haridus- ja lastesaated peaksid olema rahvusliku telejaama süda ja selgroog”.

Skandaalivõimalus kaalub üles soovi tegelda asjaga põhjalikult. Standardküsimus, kas ETV-d on üldse vaja läheb kohe käiku. Ei pakuta fakte, ainult arvamusi ja hinnanguid. Tekstis on arukaid tõdemisi kvaliteettelevisiooni kohta, ent mitte sõnagi sellest, mis vajab muutmist, mida soovitakse vähendada, miks seda kaalutakse, kas kavandatakse midagi kaalukamat asemele. Oluline on pauk ära panna ja see tuleb: “Ringhäälingu juhtkonna praegune kava eestlaste informeerimist vähendada on suisa kuritegelik. Loodus tühja kohta ei salli. Sel juhul haaravad ohjad kas kohalikud või Venemaa kommertskanalid”. Sedalaadi kirjatööd, kus õige ja vale, fakt ja arvamus, tark ja rumal segatakse kokku sisuliselt eksitavaks teabeks, võiksid ju hakata juba saama minevikuks. Kas leht siis üldse endast lugu ei pea? ERR peaks seadma enesele eesmärgiks pressiga niipalju kollegiaalset professionaalset ja tarka suhet üles ehitada, et telerumalust siiski vähendada ja lehed võiks selles ERRile ka väärikalt vastu tulla. Ühed suured kõik. Aga kui parata pole, siis tuleb ERRil ka tugevalt reageerida.

Kuigi asjakohatud ja ülekohtused rünnakud, mis kahjustavad mainet, häirivad ning kutsuvad esile hämmeldust ja pinget, ikka korduvad, ei pea ERR väitlusse astumist enamasti soliidseks ega võimalikuks, vähemasti mitte telekraanil. Nii muutub eksitav teave stereotüübiks ja müüdiks. Minu arust on ERR nii tugev subjekt küll, et teda puudutava eksliku käsitluse puhul astuda julgelt avalikku keskustelli. See on pigem kohustus. Tõsiselt enese eest seisva aga mitte pehme, leplikku ja lapsajakirjanike vildakate käsitlustega leppiva toimetusega väitlusse astumine peaks olema iseenesestmõistetav. Ründaja taganeb ikka vastastuja, mitte põgeneja eest. Miks peaks ERR end tundma nõrgemana Õhtulehest või Postimehest või taluma nende telealast küündimatust. Selge argumentatsioon teeb julgeks, veendumus annab jõudu ja liitlased tuge.

Lugesin Heidi Pruuli, kelle tööd siiralt austan, artiklit läinud suve Päevalehest. Heidi märksõnad:

- valitsuse suhtumine on ebamäärane;
- nii esinduskogu kui ka täitevvõim näitavad rahvusringhäälingu vastu üles mitte lihtsalt ebalust, vaid ükskõiksust ja tõrjuvust;
- ministriumid ei reageeri arengukavale;
- ETV2 ei leia riigi heakskiitu, selle jätkusuutlikkusele pole tagatist;
- valitsus on ERR suhtes mõistmatu ja tema retoorika õõnes.

Jah, see, et arengukavu võetakse formaalselt, et ressursse ei piisa ja et erakanaleid soositakse või isegi avalikult paitatakse, nagu Ansip seda enesele lubab, on solvav. Mitterõõustumine teeb nõutuks ja sunnib end pidevalt õigustama. Sul on ju õigus, Heidi, aga õigustamine ei tööta ja apelleerimine valitsuse suhtumise muutusele pole kunagi edu toonud. Ja sinugi viimase artikli pealkiri läinud nädala “Postimehes”, Hanno – “Miljon kontakti nädalas, kas sellest piisab?” – kõlab nagu andekspalumine.

Minu soovitus oleks õppida kogemusest ja mitte samale rehale järjepannu astuda. Eesti teleajalugu näitab, et majandus ja poliitika on alati määranud telemaailma olemisruumi. Rahvusringhäälingu rahakott on alati sünkroonselt kaasa teinud Eesti majandusarengu kurvid. Vaese, kuid ausa imago ei lähe peale õhukese riigi ideoloogiale. Tuleb tunnistada, et läbimurre püsivasse majandusliku stabiilsusesse ebaõnnestub pigem ikka ja jälle seetõttu, et avalikku ringhäälingut ei eristata iseseisva erandväärtusena ning koheldakse rutiinse haldusinstituutsioonina. Seetõttu tuleks töötada teise kohta. Mistahes viisil rahast rääkimine ei leia poolehoidu, avalik sektor on alati rahaga kimpus ja ühena haldusvaldkondadest jääb rahvusringhääling alla pensionite, hariduse, tervishoiu ja kaitsevajadustele nii siis kui raha on, kui ka siis kui raha pole. Tõestus, et ERR on odav *per capita*, mida Hanno näitas, ka ei tööta, eelmisel katsel 2000. aastal, kui ringhäälingunõukogu algatas sama loogika alusel finantseerimismudeli jutu, oleks rahandusministeerium juba peaaegu olnud valmis seda arutama. Aga see tasalülitati ikkagi.

Ma arvan, et ebakindluse asendamine kindlustundega nõuab jõulisemaid ja julgemaid samme – muuta agendat, kõneainet, rakendada teisi avalikke strateegiaid ja võtta abiks liitlasi. See viib mind jutuni sellest, kust liitlasi otsida ja mida teevad selleks teised.

Liitlased

Teised püüavad võimalikult hästi selgitada, luua ja kasutada avalikku arvamust avaliku ringhäälingu kasuks ning rakendada selleks kogu kodanikuühiskonna potentsiaali. Näide USAst 2002, demokraatliku ajakirjanduse eest seisva veebi bänneril: “Rahvuslikust uuringust järeldub, et ameeriklased väärtustavad avalikku televisiooni ja raadiot ning peavad seda kaitsekulutuste järel teiseks kõige olulisemaks ja põhjendatumaks valitsuseelarve kulutuseks”. Kui ERR-il on samalaadset infot, ja viimastes uurimustes seda ju ka on, siis lööge see piltlikult öeldes oma hoone uksele ja riputage ekraaninurka.

Püüame meenutada mõnd telesaadet, milles avalik ringhääling refereeris avaliku arvamuse küsitlusi ringhäälingu kohta, tekitas selle ümber avaliku keskustelu ja suutis muuta selle jutuaineks. Meenutage mõnd telesaadet, mil avalik ringhääling oleks püüdnud ise ajakirjanduslike vahenditega ekraanile tuua Eesti poliitilise, majandus- ja kultuurieliidi seisukohta ringhäälingu asjus.

Püüdke ärgitada eliiti avalikult vastama küsimusele, miks nad praktiliselt ei deklareeri avalikku poolehoidu avalikule ringhäälingule? Tarmu teeb raadios head tööd, aga seda on vähe, on vaja ekraani, veebi, diskussiooni. Jakubowicz ütleb, et avaliku ringhäälingu suurim nõrkus on nõrk liitlaskond tsiviilühiskonna erinevatel korrustel ja institutsioonides. Mina usun, et tal on õigus.

Veel üks näide näite avalikust kampaaniast – 2006. aastal oli USA avalikul ringhäälingul oht kaotada 40% föderaalset toetusest. Mida jaamad tegid? Nad kutsusid appi vaatajad helistama ja meilima oma saadikutele. Loen seda teksti: “Helista oma saadikule,

- kui sa tead ja näed, et tulu suurendamine televisioonis on võimalik ajakirjandusliku kvaliteedi arvel;
- kui sa mõistad, et kui kommerts-kultuur saab ainuvalitsejaks on häda käes;
- kui sa arvad, et me ei peaks soojendama suurt meediaäri, kes meist suurt ei hooli;
- kui sa kuulud nende hulka, kes väärtustavad mitmekesisust ja usud, et kommertsialiseerumine ja ühetaolisus on ohtlik eelistus;
- kui sa näed, et inimesed avalik-õiguslikul ekraanil muretsesvad ja jagavad kirglikult sinu, kohalikke, kogukondlikke ja inimlikke muresid;

- kui sa näed, et avalik televisioon on avalik ühiskonna häääl ja sa tahad seda kuulda;
- kui sa toetad avalikku ringhäälingut;

siis siin on sinu saadiku telefoninumber, helista talle ja ütle seda talle, kiri on liiga aeglane viis kommunikatsiooniks”.

ERRil on vist 11 või 12 netilehekülge. Milline neist peab kodanikuühiskonnaga avalikku dialoogi avalik-õigusliku ringhäälingu üle ja otsib aktiivset tuge oma avalikule väärtusele?

Kodanikuühiskonda sissetöötamist, kodanikuühiskonna instrumendiks ja agendiks muutumist, kodanikuühiskonna poolehoidu ja toetust taotlevad arukate vahenditega ja meetmetega nii väga tugevad (BBC) kui ka marginaalses seisus olevad avalikud telejamad (nagu USA avalik ringhääling). Keskmised ja kommertskanalite reitingutest heitunud avalikud telejaamad ei tee seda vist seepärast, et nad kardavad, et ei saa rahvalt toetust. Aga ignorantse valitsuse vastu ei ole mujalt toetust võtta. Tuleb sellest hirmust üle saada. Ignorantsest võimulolevast ja Eesti Meedia kontserni huve eelistavast Reformierakonnast ei tule toetust ega mõistmist samamoodi nagu solvunud ja tõrjutud Keskerakonnast, kes võimule saades asendaks kõik oma meestega. Kodanikuühiskond on see, kus tuleb oma maine eest seista, kujundada, selgitada, selle toel ka võidelda kui vaja. Ja kui peaminister avaliku meedia arvel rumalusi räägib, tuleb talle ka täie jõuga vastu anda. Ringhääling, kes teda puudutavates küsimustes avalikult vait on, käitub valesti.

Kui täna tekib siin töötuba, siis soovitaksin ma eraldi tegelda avaliku ringhäälingu liitlaste küsimusega, kuidas neid tekitada ja hoida ja milline peaks olema liitlaste positiivse hõlmamise strateegia. Kes on omad, kes võõrad, kelle poole näoga seista ja kuidas uusi liitlasi positiivselt hõlvata.

Kujutage rahvusringhäälingut seismas keset jalgpalliväljakut, ümbritsetuna igast ilmakaarest erinevatest ühiskonnagruppidest täistribüünidega. Kust visatakse lilli ja kust mädamune, kust kostab vilet, halvakspanu või andunud ja vaimustatud aplausi. Kes on omad, kas intelligents, pensionärid, noored, naised või maarahvas. Kuidas neid inimesi kõnetatakse, kuidas nad on esindatud teie kanalites, kas nad leiavad mõistmist ja samastumisvõimalusi, kuidas nad saavad end avalikus ringhäälingus avaldada? Kellega te oskate rääkida ja kellega see ei tule miskipärast hästi välja? Muidugi tasub vaadata ka valitsuse looži, kus on võimulolijad, erakonna- ja omavalitsustegelased. Kellel neist oleks ringhäälinguoidu?

Positiivse kuvandi kavandamise strateegia on nagu vastuarmastuse nimel tegutsemine. Mida soovitakse kuvandist? Omaksvõttu, heakskiitu, mõistmist, sallivust, usaldust, heatahtlikkust – enam-vähem asjad, mida me seostame sõbralikkuse, sõpruse ja armastusega. Küsige, kellega te tahate olla või olete sõbrad ja kuvandichitus selgineb. Otsige ja kasutage ringhäälingu sõpru.

Tõsi, kõigiga ei õnnestu sõbrustada. Osa publikust jääb umbusklikuks ja nõudlikuks tarbijaks niikuinii. Nende pärast tuleb paraku pingutada veelgi enam. Nagu ütles mulle kui algajale sotsioloogile Eesti Televisiooni esimesed 17 aastat juhtinud Leopold Piip umbes 35 aastat tagasi: “Ärge noor inimene muretsege nende pärast, kes meid vaatavad, need on niikuinii meie poolehoidjad, ja ärge muretsege ka nende pärast, kellel pole meist sooja ega külma – neid te ei muuda. Tegelege nendega, kes on keskpäigas ega tea ise väga täpselt, miks kelle poole hoida”.

Vaadake üle, kes räägivad avalikust ringhäälingust. Kas ainult ERR juhid, või ka teadlased, sotsioloogid, seotud organisatsioonid, vaatajad, RHN, kas keegi ERR ühiskondlikust nõukojast on teid avalikult toetanud. Ja te leiate, et palju hääli puudub, et pilt on ühekülgne. Imagod tekkivad sihtgruppides, kes organisatsiooniga kokku puutuvad. Kas need sihtgrupid on arutellu kaasatud? Võitke neid enese eest kostma, kes on teist huvitatud. Oluline on haritud inimeste ja kultuuritegelaste omaksvõtt. Pean veelkord kordama, et kui ERRil ja eriti ETVl ei ole Eesti vaimu ja kultuurieliidi toetust ega kodanikuühiskonna tegusat poolehoidu jääb ta häälnõrgaks ja ta jääb oma hädadega üksi. Liitlaste olemasolu suurendab positiivsete kõneisikute hulka.

Mõelge ka sellele, kes aktiivsetest teletegijatest on avaldanud avalikult poolehoidu oma organisatsioonile, kes on võidelnud selle eest, innustage neid sekkuma kui ERR seda vajab. Omade avalik toetustöö ei peaks piirduma Allikmaa, Tombergi, Tammerki ja Pruuliga.

Ja andke ühiskonnale avalikult aru oma tegevusest. Keegi ei keela selleks kasutamast ekraaniaega ega veebi. See huvitab inimesi. Siis on liitlasi palju ja te olete nende võrra tugevamad.

Erisus ja sobivus

Kuigi me oleme omaks võtnud, et ERR eesmärgiks on olla demokraatliku kodanikuühiskonna toimimise tugi ja ta täidab olulist sotsiaalkultuurilist rolli ning erakanalite eesmärgiks on peamiselt meediaturu efektiivne töösoidmine tarbijate vajaduste rahuldamise kaudu, siis selles asjas on üks olemuslikult dramaatiline probleem, mis otseselt seostub avaliku ringhäälingu identiteedi ja kuvandiga

– paraku on nii, et avaliku ja erameedia sageli vastandlikke eesmäärke on võimalik saavutada ja ka saavutatakse väga sarnaste, sageli eristamatute vahenditega (lihtsaim näide – “Tantsud tähtedega” ja “Laulud tähtedega” võinuks mõlemad olla ka ETV saated nagu “Laululahing”).

Auditooriumi köitmise reeglid on universaalsed ja on häälestatud inimeste informatiivsetele ja meelelahutuslikele põhivajadustele, mis tuginevad inimloomuse, sotsiaalpsühholoogia ja dramaturgiareeglite heale tundmisele. Need on suure hulga vaatajaskonna pakkumise reeglid reklaamiandjatele ja kuni neid põhimõtteid õnnestub järgida ja raha on, suudavad üleriigilised telekanalid ka täna vältida vähemuskanali saatust, kuigi plahvatavas meediapakkumises on see üha raskem. Kuid on ka teine võimalus – ümber mõtestada vähemustelevisiooni kontsept ning teha niisugust kanalit teadlikult.

Mulle näib, et see on digimaailmas varsti ka ainus loogiline võimalus tähelepanu ja tarbimist leida ja ma soovitaksin ka ERRil vähemustelevisiooni paratamatus uutmoodi mõtestada ja sügavuti läbi töötada. Esiteks sellepärast, et kanalite arv on tohutu, et auditooriumid jätkavad killustumist, et meediaavalik personifitseerub, sest seda toetab kogu uue tehnika areng, millesse maailmas pannakse meeletu raha. Võimalus, et riik tahab ja saab panna avalikku ringhäälingusse raha samamoodi kui soomusmasinatesse ja kahuritesse on perspektiivis väga väike.

Minu hüpotees on, et teadlik kuvandimuutus massitelevisioonist vähemustelevisiooni võiks tuua kaasa pöördelise muutuse kodaniku- ja kogukonnatelevisiooni poole, mida avalik ringhääling oma olemuses peaks olema. See on arengumudel, mille läbimõtlemine jäi kunagi 60-tel pooleli Euroopa väljapaistvatel meediasotsioloogidel. See oli veel enne seda kui ringhääling avati eraomandusele ja algas kramplik võitlus auditooriumite pärast. Täna räägitakse sellest jälle, et televisioonil on aeg hakata massitoodangu asemel tegema rätsepaülikondi, avalikul ringhäälingul tõenäoliselt ennekõike.

Eristumine peab töötama selge sisu ja funktsiooniga tajutava märksõnana ja põhimõtteliselt on see erisus suures plaanis ka toimunud. ETV ja ER eristuvad. Kuvandi jaoks on oluline seda eristumist avalikult rõhutada ja meelde tuletada. Olukordi, kus eristumine hāgustub, kus ETV muutub mingites katsetes, teemalahendustes, võtetes ja käsitluses väheeristuvaks või sarnaseks kommertstelevisiooniga või, mis on ETVle eriti raske juhtum, kui õnnestub oluline maha magada, mitte märgata või mitte nii kiire olla kui vaja ja erakanalid suudavad olulistest asjadest ERRi edestada, niisuguseid olukordi tuleb pūūda süsteemselt välistada. Väiksemaid apse juhtub ju ikka, strippar Marko intervjuuerimine ETVs näiteks, aga neid peaks reeglina ikkagi suutma vältida.

Erisuse piirjuhtumid ongi kõige keerulisemad, sest need mõjutavad kuvandit. Kohati tekib kahtlusi, kas enesekuvandiga on ikka kõik korras. Kuvand on reaktsioon, kahetasandiline selles mõttes, et ta kujuneb vastavalt institutsiooni või üksikisiku enesekuvandile, millele vastavalt ta loob oma kommunikatsioonipilti. Kui paljud ETV-lased töötavad ka erakanalitele, võib neil kohati segamini minna, mis on igal konkreetsel juhul prioriteet. Kas kõik ERR töötajad ikka teavad organisatsiooni eesmärgi ja mõistavad avaliku kanali olemust? Vahel tundub ka küsitav, osta ETVsse saateid neilt väiketootjatelt, kes teevad tööd kõigile kanalitele ja ei taba või ei saa järgida ETV esteetikat ega sinna sobivat käsitlusviisi. Siis hakkab piinlik, kuvand hägustub.

Ma ei tea, kui palju te tegelete eneseanalüüsiga, istute tegijad koos, ja püüate mõtestada oma asju ja arusaamu, vaatate koos saateid läbi, analüüsitate, kritiseerite, arutate ideid enne ja pärast, kas on siseretsensioone. Kui see protsess ei toimi, või pole põhjalik ja aus, siis on loomekett lülidest lahti ja kriitiline kuvandiehitus häiritud.

Omalaadsusest

Ja lõpetuseks üks üldisemat laadi küsimus, mida me jagame kõigi nendega, kes tänapäeva digimaailmas üritavad mittekommertsiaalselt õnnestuda. Nimelt eristumise olulisimast tahust ehk omalaadsusest. Probleem on selles, et kuigi avaliku ringhäälingu demokraatliku ja sotsiaal-kultuurilise rolli visioon on ilmselt veatu, pole sellele ideele leitud head tõlgendust väärtuspõhisest ühiskonnafilosoofilisest lähtealusest huvipõhiselt töötava meediatarbija argiteadvusesse. Auditoriumit on käsitletud kui mikserdatud segu kodanikest, tarbijatest, mänguritest, nautlejatest ja fännidest, paraku kipub ühiskonna kooshoidmine ja kodanikutelevisioon, mis peab käigus hoidma aktiivset ühiskondlikku läbikäimist ja mõttevahetust erinevate ühiskonnagruppide vahel neist kõige raskemini teostatav olema.

Lääne Euroopal on meiega võrreldes olnud kergem, sest avalik õigusliku meedia traditsioon kasvas ühiskonda sisse pikaajalisel loomulikul viisil ja ilma kommertsmeedia segava mõjuta. Meie üleminek on olnud valuline ja õigupoolest polegi ühtegi hästi toimivat avalik-õiguslikku mudelit õnnestunud uutest riikides juurutada ning Karol Jakubowicz loetleb ligi kümme halba mudelit, mis täna Kesk- ja Ida Euroopas funktsioneerivad. Inglased on küll leiutanud meetoodika, mida kutsutakse avaliku väärtuse testiks, aga BBC on selletagi briti sümbol ja kui meie tahaksime seda meetoodikat Eestis proovida, nõuaks see suuremat uurijate ressursi kui ERRil praegu pakkuda on.

Kuni uurijate meeskond täieneb, võiks ehk BBC eeskujul uurida omalaadsust, mida nad nimetavad britilikkuse sõnastamiseks. Mis on telemõttes eestilikkus, rahvuslikkus või kui see ei meeldi siis omalaadsus, kohalikkus, lokaalsele omane?

On see tolerant, ausa mängu reeglitest kinni pidamine, terve mõistuse järgimine, otsekoheus, mõtteselgus, erapooletus, tasakaalukus, intelligentsus, konservatism, väärikus, tarkus. Mis veel? Kas ja kuidas peegelduvad need asjad Treufeldi, Kersna, Aunaste, Rannamäe, Saare, Reikopi, Andres Kuuse, Talviku, Kärmase, Välba, hommikutegijate ja teiste ekraaniimagos, kõnepruugis, programmide jutuainetes ja valikutes. Sama raadios. Kas oleks vaja teadlikult midagi muuta või rõhutada?

Võiks analüüsida, mis laadi eestilikkusega seostuvad erakanalid? Mis mõttes on nemad omalaadsed või eestilikud ja kas ERR on seda kuidagi rohkem või teisiti. Juurelgem võsapeeterlikkuse, hannesvõrnolikkuse, viglalikkuse, ojajuurelikkuse või martsanderlikkuse üle. Mõelgem omalaadsetele, ent rahvalikuna töötavatele kuvanditele, imagotele, mis pole kollased, tabloidsed ega kommertslikud ning millesse ERR võiks panustada.

Pika villase mulgi kuue saab selga kord nelja aasta jooksul. Eesti sportlasi maailmareenil ja eesti poplauljaid rahvusvahelistel estradidel pole ka just üleliia telepilti võtta. Paljud on mures Eesti identiteedi erosiooni ja eestilikkuse hajumise pärast. Kas see teeb raskeks ERRi identiteedi ehitamise või hoopis vastupidi, peaks andma hoogu juurde seda identiteeti ja omalaadsust ehitada ja toetada. Mis võimalused on ERRil sümboliseerida Eesti väärtusi, ideaale ja ühtsust. Need on olulised imago-loogilised küsimused.

Kuni eksisteerisid ETV ja ER, ei sõandanud neid keegi nimetada rahvuslikeks. Nüüd on meil Eesti Rahvusringhääling (mõlemad suured tähed). Kas tähendab see iseenesest, et meil on nüüd olemas ka rahvusraadio ja rahvustelevisioon? Selle üle tasuks mõelda ka täna siin. Ma olen seda meelt, et sõnade Eesti, raadio, televisioon, rahvus, ja ringhääling mõistemahtu on senises kuvandiloomes tagasihoidlikult kasutatud. Ent vähemasti tundub, et rahvusringhäälingu tekkimisega on üldisest sõnapruugist hakanud taanduma sõnad riigitelevisioon ja riigiraadio. Eesti tele ja raadio arenguloos on see kuvandilooliselt kindlasti edu märk.

See on kõik, mida tahtsin ja oskasin täna öelda. Ehk on teil sellest edaspidi veidi abi.

Ettekanne on peetud Eesti Rahvusringhäälingu kuvandiseminaril 30. jaanuaril 2009 raadiomaja 1. stuudios.

Televisioonide kuvandiraamistik 2.0: võimalused uueks legitimatsiooniks

Sissejuhatus

On auväärne täna siin teie ees kõnelda. Kui Andres jaanuaris selle ettepaneku tegi, tundus mulle, et televeterani staatus kohustab mind ennekõike hoidma tänase konverentsi mõttelist seost Eesti Televisiooni eelneva kuue aastakümnegaga. Tõepoolest, eneselegi üllatuseks olen jõudnud oma 70da eluaasta lõpuveerandisse ja pea 50 neist aastaist on seotud televisiooniga. Enamasti seda tehes, aga ka juhtides, uurides ja õpetades. Olen saanud kaasa teha paljud televisiooni murdehetked, millest esimesed jäid 25 aastat ühele poole ja järgmised pea 25 teisele poole iseseisva Eesti Vabariigi televisiooni algust. See kõik oli nii tugev elamus, et võtsin end kokku ja kirjutasin 10 aastat tagasi “Suure teleraamatu” televisiooni 50st aastast Eestis. Pean tunnistama, et pärast seda mu teleajaloolase huvi mõneti rauges. Püüdsin küll kolleege ärgitada koostama ETV 60. aastapäevaks artiklitekogumikku, aga kõigil oli palju muud tööd.

Kuigi minu endagi viimase seitsme aasta põhitähelepanu on olnud seotud pigem filmiandmebaasi ja kultuuripärandiga kui teleelu detailide jälgimisega, kasutan televisiooni kohta meelsasti isikulist tegumoodi ja ta tundub mulle ikka veel südamasjana. Aeg läheb, ent televisioon on poliitiliselt, majanduslikult ja eriti sotsiaal-kultuuriliselt endiselt pingestatud ja pidevalt muutuv eluavaldus, iselaadne ühiskonna tundlikkusetest. Minu emotsionaalne mälu mäletab, et televisioonile väga lähedal seismine ja selle sees olemine on professionaalselt kõitev, ent inimlikult kurnav. Sest enamasti sootsium samaaegselt ülendab ja madaldab televisiooni. Olen viimastel aastatel õppetöö tarvis kulutanud suure osa oma telealasest lugemisajast anglo-ameerika teaduseruumis, jälgides kriitilise teleteaduse distsipliini loojate töid. Neid ei kirjuta sotsioloogideks koolitatud massimeediauurijad, vaid filmi-, kultuuri-, keele- ja kirjandusteadusliku haridusega teadlased. Nad on sündinud juba teleajastul ja suhtuvad televisiooni lugupidamise ja armastusega; nende uuringud ja kirjutised käsitlevad televisiooni sisu ja selle tähendust sotsiaal-kultuurilises kontekstis, kriitiliselt ja esseistlikus vormis. Küllap need ongi mind

mõjutanud telesotsioloogiast mõneti lahti laskma või õigemini seda mitte enam televisiooni olemuse mõistmisel peamiseks või piisavaks pidama.

Peale selle on mulle meeldinud internetist lugeda suurte telekonverentside avakõnesid, nn key-note speeches. See on üks huvitav ja omapärane konverentsižanr. Reeglina oodatakse ettekandjalt valdkonna hetkeseisu põhipunktide sõnastamist, aga nii, et see vaataks tulevikku, puudutaks ja innustaks. Sageli mõjub liitvalt, kui uurida lähemalt takistusi ja näidata, mis võiks muutuda, kui neid õnnestuks ületada. Võib püüda mõtestada minevikku, et otsida sealt tulevikuks kasulikku kogemust. Võib eelistada positiivset kriitilist hoiakut, tehes leebemaid või karmi- maid märkusi, mis aga ei solva ja mõjuvad toetavalt. Võib kombineerida ohukõnet, lohutuskõnet ja tänukõnet. Enamasti on võtmemärkused mõeldud valdkonnaprofessionaalidele, kellel on aga räägitavast oma selge arvamus.

Niisiis, alludes kõigile neile nimetatud mõjutustele, valisin selle mulle huvipakkuva key-note žanri. Pean siiski tunnistama, et nende paari viimase kuu jooksul, mil ma oma teksti kirjutasin, heidutas mind veidi see, et minus on eakohaselt juba rohkem rahu ja vähem rahutust, kui selliste kõnede pidamiseks hea on. Aga ma pingutasin, et anda oma olemasolevast võimekusest parim.

Muidugi on avaliku esinemise puhul peamiselt küsimus vastutusest, ja ka selles asjas on täna minu seis tänuväärssem kui varem teleasjust kõneldes – minust ei sõltu enam suurt midagi ja ka mina ei sõltu enam suurt millestki. Kui just mitte jätkuvast huvist ja põnevusest, mis televisioonist saab ja kuidas tal läheb. Selles ongi minu seekordne privileeg, kuigi risk, et kordan vaid teadaolevat või, veel enam, et isemõeldud mõtted osutuvad idealistlikeks, on selgelt olemas.

Tõdesin nende kuude jooksul, et konverentsiettekande tegemine on ikkagi väga hea võimalus mõtetes kinnistunud asjadest lahti lasta. Tegevtelevisioonist eemaloldud aastate jooksul olen korduvalt kasutanud võimalust end veidi koormavast telelähedusest lahti kirjutada ja mõnede raamatute, artiklite ja ettekannetega on see enamasti alati õnnestunud ja midagi olulist on saanud südameelt ära.

Veel tahan öelda, et mind saatis kirjutamisel siiras soov olla positiivne. Et kindel olla, panin oma teksti Eesti Keele Instituudi emotsioonidetektorisse, mis määratleb tekstilõigud negatiivsete, positiivsete, vastuoluliste või ekstreemsetena. Detektor ütles, et tekst on domineerivalt positiivne. Niipalju siis pikaleveninud sissejuhatuseks ja eneseõigustuseks.

Televisioon ja avalik sfäär

Legitimatsioon, see võõrsõna minu esinemise pealkirjas osundab eesti keeles ümber öeldes teleasja mõttekusele, tõsiseltvõetavusele ja enesestmõistetavusele, legitimatsioon on õigustamis- ja seletusprotsess. Legitiimset asja tajutakse parimal juhul kui oma, legitiimne televisioon on omaksvõetud televisioon. Muutuva meediarealsuse ja muutuva telekäsitluse omaksvõtu protsess ongi see vaatenurk, mis on televisiooni praeguses arengufaasis kõige aktuaalsem, teleteaduslikes kirjutistes ja professionaalsetes aruteludes on see kaalukaim ja tähelepanu väärivaim küsimus.

Me oleme Eestis harjunud televisioonist kõnelema peamiselt meediapoliitilises ja meediamajanduslikus võtmes, sest regulatsioon, tehnoloogia areng ja raha jaotumine mängu osaliste vahel on teleökoloogia sõlmküsimused. Samas on telerealsuse mõte ja mõju tegelikult sisu ja inimeste suhetes, selles, kuidas saated näitavad ja käsitlevad, representeerivad inimesi ja ühiskonda, milline suhe on sellel sootsiumiga ning millisesse tulevikku see meid kannab – kui seda kandejõudu ikka on.

Legitimatsioon toimub avalikus sfääris, inimeste tõekspidamiste ja arvamustena avalduvate kuvandite ja nende põhjal tehtud otsuste kaudu. Meie oleme viimased 25 aastat teostanud üsna muutumatut, valdavalt liberaalset diskursust televisiooni üle arutamisel ja vastavate otsuste langetamisel. Ajamärgid näitavad, et peaksime nüüd suutma pilti laiendada, mitte piiritledes seda peaaesjalikult võistlustandri kuvandiga, vaid mõtestama ja visioneerima seda kui ühiselt loodavat kultuurivälja, mille eest me kõik vastutame, nii vanad tegijad kui uued tulijad, mistahes institutsionaalsetes vormides või platvormidel me eesti telesisu ka ei toodaks. Tahan sellega öelda, et peaksime rõhud panema uutesse kohtadesse.

Kui jätta kõrvale teleelu üksikasjade, telestaaride ja telelegendidega seotud teemad, siis peab tõdema, et tõsisem telekäsitlus ei kuulu Eesti avaliku sfääri arutelude tipp-teemaatikasse ja on, mõned ajutised elavnemised välja arvata, olnud rohkem asjaosaliste omavaheline asi. Oleme oma telesüsteemi arendanud meediapoliitiliste otsuste abil, mis on laiemal avalikkuse enamasti üsna leigeks jättnud.

Hetketi köidab kirgi Rahvusringhäälingu järjekordse arengukava esitamine, lisaraha soov või majast väljaulatuv vastuolu, viimati spordikonflikt ja vajadus arutada venekeelse telekanali otstarvet. Postimees pani hiljuti OPi loo esileheküljele, aga arvestas valesi, sest see ei köitnud avalikkuse tähelepanu. ERRil ebaõnnestus aga selles juhtumises isegi kaks asja – esiteks oleks saanud sarja muutmisevajaduse enne rahulikult kultuurivaldkondade eestkõnelejatega läbi arutada ja teiseks võinuks Postimehe paugutamist kasutada oma programmi arendamise vajaduste põhjalikumaks selgitamiseks avalikkusele.

Isegi neil hetkeil, kui ilmneb midagi olulist, ei tule sellest suurt midagi. Sel suvel lõpevad Kanal 2 ja TV3 tegevuslitsentsid, neid pikendati juba veebruaris, esmakordselt viie asemel kümneks aastaks, aga selle olulise otsusega avalikke mõttevahetusi ei kaasnenud ja kõik piirdus uudisega Tehnilise Järelevalve Ameti koduleheküljel. Aeg-ajalt tõmbab enese vastu turmtule üles Tallinna Televisioon, aga see ärritus kustub ruttu, kuni järgmise korran. TV3 ja siis ka Kanal 2 ei kannata enam olla vabalevis ja sinna see jääb, see ei tõmba käima vähematki arutelu, mis meie teetegemise rõõmu ja eriti vaeva sisulisemalt käsitleks. Kui televisioon avalikult siiski jutuks tuleb, võtavad neis asjus midagi arvata ikka enam-vähem samad inimesed.

Peab muidugi tunnistama, et see oleks nõudlik mõttevahetus, mis eeldab kompetentsi üheaegselt ja seotult, et mitte öelda süsteemselt, arvesse võtta paljusid televaldkonda mõjutavaid poliitilisi, institutsionaalseid, tehnoloogilisi, majanduslikke ning sisutootmisega seotud loomingulisi ja kontekstuaalseid protsesse, aspekte ja muutujaid, mis lõpuks teleteona materialiseeruvad. Pole just kõitvaim teema lihtsustatud meediakäsitluseks. Meil pole olnud tunnetatud vajadust ega jõudu luua ühist televaldkonda mõtestavat subjekti, mõttekoda või regulaatorit. Televisiooniga seotud nõukogud, liidud, ministeeriumid ja eksperdid, meediateadlased ja avalikud arvajad tiirlevad peaaesjalikult oma iseseisvatel orbiitidel. Ilmselt on see üks põhjustest, miks riigimeeste ringhäälingupoliitilised avaldused tekitavad sageli hämmingut, et mitte öelda piinlikkust.

Kas oleme riigina teinud kõik õigesti või õnnestunuks meil avalikkuse osalusel kujundada parem seadusandlik, regulatiivne ja finants-majanduslik teleruim ning suutlikum telepraktika, ja seega loodetavalt parem televisioon, jääb meil teadmata ja ega see polegi enam nii tähtis. Oleme saanud selle, mida oskasime ja suutsime konkreetsest demokraatiast, europõhimõtetest, turutingimustest, meediagruppide rivaliteedist ja oma õppimis- ja loomevõimest tekitada. Tulemuseks on nüüdseks veidi jäik ja riskivaene kultuuritööstuse ja teleäri ökosüsteem, milles igapäevase kõrval tuleb aeg-ajalt siiski ette ka päris ilusaid, elamuslikke ja liigutavaid hetki. Kui tagasi vaadata, siis läks meil oma telesüsteemi legitimeerimisega ikka kaua aega ja sõdida saime kõvasti. Pidasin sellest põhjaliku ettekande juba 2009.aastal.

Küsimus on pigem selles, kas, kuidas ja mislābi mõtestada nüüdset ehk muutumist. Oleme uues arengufaasis, ütleme, et televisioonijärgses ajastus, kus programme televisioonile lisanduvad interneti- ja mobiiliplatvormid, sellega koos uued ekraanid ja teleteenuse vormid, mis teisendavad telerealsust põhimõtteliselt. Globaalne teleinnovatsioon kujundab lähema kümnendi jooksul kardinaalselt ümber ka rahvuslikud telemaailmad. Me näeme nende muutuste erinevaid tahke lähivaates, seetõttu koondub tähelepanu üksikasjadele, ent ilmselt tajume kõik, et pärast kümnendipikkust suhtelist valdkonnarahu võtab telehooratas uuesti hoogu sisse. See

tingib vajaduse aktiivselt tegelda nii eestikeelse telemasinavärgi konstruktisiooniga, kuid peamiselt ja ennekõike selle ainesega.

Vabaturu konkurentsi tagamise kõrval peaks meediapoliitiliste raamide ja regulatiivse keskkonna ajakohastamise tingimustena nüüd märksa kaalukamaks saama sotsiaal-kultuurilised argumendid. Aga see on võimalik vaid juhul, kui suudame näidata, et televisioon on võimeline sidustuma, lõimuma ja seeläbi kindlamini legitimeeruma eesti kultuuri osana, sellena, mida me kaitseme kui põhiseaduse ülimat prioriteeti. Tehnoloogijutud on meeldiv asendustegevus, ent ilma televisiooni sisu üle arutlemiseta, ilma kriitilise diskursusega pole see rõhkude ümberasetamine võimalik.

Kriitiline telediskursus

On iseenesestmõistetav, et arutelu vajab selleks kohast ja sobivat keskkonda. Kui kaaluda võimalusi, siis pakub avalik sfäär vähemalt kolme potentsiaalset kriitilist enesepeegelduse ruumi – ajakirjandust peamiselt jooksva telekriitika jaoks, valdkonnasest arutlusruumi professionaalse telekäsitluse jaoks ja akadeemilist keskkonda teadusuuringute jaoks. Hea, kui nendes ruumides on televisioonist lugu pidavaid, kirkaid ja tarku, värvikaid ja mõtterikkad tele- või meediamõtlejaid, pühendunud ja usaldusväärseid institutsioone. Veel parem, kui need oleksid ühe maja toad, mille siseüksed pole lukus, mis on mõtteliselt ühtses vereringes, käivad omavahel läbi, täiendavad üksteist, kõnetavad nii poliitilist, kultuurilist kui laiemat avalikkust ja toimivad nende osalusel. Ja kui ma ütlen kriitiline enesepeegeldus, siis ma pean silmas niisugust käsitlust, mis suudab targalt ja koosmõjus vaadelda televaldkonda kujundavaid tegureid, tuua välja tugevad ja nõrgad küljed ja näidata teed, kuidas asjad võiksid paremini edeneda.

Täna ei mahu televisioon tõsiseltvõetavasse kultuuriarutellusse, arvukad kultuurivaldkonna mõttekandjad, olgu siis paberil või veebis, ei võta televisiooni kuigi tõsiselt ega pea seda oma ajaks. Mitte olla aruteluväärseks kõneaineks on vaegus, sellel on oma negatiivne tulem – telesisu loojate enesepeegelduse ja ühiskonna vastupeegelduse puudumine, mis on aga tõsine kultuuriprobleem.

Televisiooni sisu arengu teadvustamisele suunatud aktiivne arutelu võiks tugineda ERRi usalduskrediidile ja omaksvõtule ühiskonnas, erakanalite ja sõltumatute teletootjate kogemusele ja potentsiaalsele võimekusele osaleda kultuuritööstuses ja ühisele vastutusele eestikeelse teleruumi säilimise ja arengu eest olukorras, kus kõike telepärast ja audiovisuaalset lisandub muust maailmast ülikülluses.

Asi on seda olulisem, et televisioon globaliseerub internetiajastul märksa kiiremini kui analoogajal ja sellega kaasnevad hoopis kaalukamad kultuurimuutused. Tähtis on teadvustada, et televisioon seondub konvergentsiajastul Eesti ja eestluse jätkusuutlikkusega märksa kaalukamalt kui varem. Me tahame edeneda keele ja rahvana, mis tähendab, et muuhulgas peame selleks alles jääma ka Google Play, Apple TV, Amazon Prime TV, Sky Go, Megogo, Netflixi, YouTube'i, Facebooki ja Twitteri maailmas, mis räägivad meiega inglise keeles või Google'i tõlkes ja üldse mitte Eestist.

Peame ka telesajus suutma piisavalt panustada teadus- ja arendustegevusse, julgen oletada, et selles on Eesti teletegijatel ja teenustepakkujatel konkurentideks olemise kõrval oluline ühishuvi. Televisiooni legitimatsioonidiskursus eeldab kesksemat kohta avalikus sfääris, järjepidevat avalikku professionaalset arutelu, toimivat ja asjatundlikku ajakirjanduslikku kriitikat. Meediasotsioloogia ja regulatiivsete tekstide analüüsi kõrval peaks just teoste eneste sisu ja sõnumid leidma põhjalikumat sotsiaal-kultuurilist mõtestamist. Televisiooni areng sunnib sõnastama aateküsimusi. Me peame inspireerima kultuuriajakirjandust kaasa tulema, loomaks teelasjus kriitilisemat ja vaimsemat enesereflektiivset arutelukeskkonda.

Meil on valdkonnasiseselt üldiselt olnud raske üksteist kuulata ja kuulda, positiivset kriitilist atmosfääri luua, mistõttu valdkonna konstruktiivne avalikkus puudub. Peab kasvatama üles uue telekriitikute ja teleuurijate põlvkonna, innustama selleks juba võimekaid ning muutma teleloomingu oluliseks kriitiliseks kõneaineks. Kui teleaines mahub piltlikult öeldes Sirpi, TMKsse, Müürilehte ja Akadeemiasse ega jää vaid Kroonika ja Õhtulehe tõmbenumbriks, oleme oluliselt panustanud oma keelse telekultuuri jätkusuutlikkusse. On muidugi raske ette kujutada, et suudaksime Eestis publitseerida professionaalset valdkonnaajakirja, aga ERR võiks siin näiteks abikäe anda ja avada lisaks oma üheksale portaale, mis tegelevad hoolsasti erinevate valdkondade uudisvoogudega, ka kümnes ja pühendada see televaldkonna mõtestamisele, koguda sinna artikleid, jooksvat telekriitikat, teleteoste sisusse, teemadesse, kangelastesse, käsitlusviisidesse ja tähendustesse süvenevaid arvustusi, muuta see platvorm teelasjade üle arutlemise püsivaks foorumiks, innustada huvilisi ja fänne osalema, liidestada see ühismeediaga jne. Rahvusringhääling toetab ja mõtestab kultuuri kuis jaksab, välja arvatud iseennast ja oma valdkonda. Olen veendunud, et televisiooniteemaatika avaliku aruteluplatvormi laiendamine kõlaks kokku ka ERR avaliku missiooniga. Et televisioon areneks, peab sellest muuhulgas lihtsalt rohkem ja sisulisemalt rääkima. Telekultuur vajab mõtestamist ja teleloomingu kriitilist käsitlust.

Lineaarne televisioon

Kindlasti saame öelda, et Eesti lineaarse, nii vaba kui tingimusliku ligipääsuga programmpõhise tavatelesüsteemi ehitamine pole lõppenud ja selle laul pole veel lauldud. Küsimus on, kuidas säilitada jätkusuutlikkus ja loomevõime, et, ütlen metafoorselt, sünniks nii laulupeo- kui seltskonnalaulud ja lisaks veel midagi melomaanidele. Sotsiaalne sidusus versus teleteenuse üha individualiseeruvam kasutus on otsustavalt tõusmas telesüsteeme kujundavate jõudude peamiseks veelahkmeks. Mis on tõi – selles dilemmas navigeerimine ja programmeerimise tuleviku äraaimamine on raske ja arvamusi on seinast seina.

Teleäri poolel tekkis ajutine tasakaal siis, kui TV1 ebaõnnestumise järel sajandi algul otsustati üleriigiliste eralitsentside arvu mitte suurendada. Kanal 2 ja TV3 jäid kahekesi ja optimeerisid omavahel konkureerides kommertsturu. Riik tuli erateleäriks lahkelt vastu ja vabastas selle järkjärgult mitmest rahalisest koormisest, kõigepealt avalik-õigusliku ringhäälingu reklaamikompensatsioonist ja seejärel toetades neid digipöörde tegemisel. Ent see tõi rahu väheks ajaks. Täna on meil juba üle 20 kanali, mis on arusaadavad eesti keeles. Auditoriumid killustuvad ja see tähendab, et ka tähelepanu ja raha jagatakse väheste asemel paljude vahel. Ärimudelid hakkavad muutuma nii või teisiti.

Kanal 2 ja TV3 ähvardasid juba 2012 vabalevist lahkumisega, kui kaabeloperaatorid neile sisu eest ei maksa. Sellega survestati ka valitsust ja seadusandjat elektroonilise side seadust muutma. Telekitsikuse probleem sellega ei lahenenud, TV3 ja Kanal 2 peamiselt majanduslikel põhjustel peatselt toimuv lahkumine vabalevist saab kolm aastat hiljem siiski teoks. Esialgu on see probleemiks ligi sajale tuhandele perekonnale, kellest ilmselt mitte kõik ei taasta enam nende kanalitega vaatajasuhet muudel edastusplatvormidel. Selle sammu kuvandimõõt on aga suurem, sest tingimusligipääsule lähevad üle seni rahvusliku kaaluga, üleriigilist vabalitsentsi omanud kanalid. See tähendab olulist ringhäälingupoliitilist muutust võrdse ligipääsu tagamise põhimõtetes, vähemalt senikauaks, kui on alles kasvõi paar telepeerekonda, kes eestikeelset vabalevi vajavad. Ent samas on see märgiks ka kogu teleteenuste väljal alanud muutustest. Parata pole, meile terendab tasulise teleteenuse tulevik. Meie väikesel turul pole tingimatut garantiid, et sellega kaasneb teenuse sisukvaliteedi oluline tõus. Pigem on tegu paratamatute telemajanduslike ellujäämisharjutustega, mida me oma ringhäälingupoliitikas kas ei oska, ei saa või ei taha tõsiselt võtta. Igal juhul on alanud protsessid, mil me samm-sammult lahkume praegu valitsevast reitingute maailmast, sisenedes aega, kus sisupakkujate edu põhineb tasuliste teleteenuste tellijate arvul.

Avalik-õiguslikul poolel on ERR suverään ja kuigi tema seadusest tulenevad avalikud kohustused on selgelt suuremad kui võimalused, on ERR juba nii tugev eesti

identiteedi osa, et seda positsiooni ei kõiguta ka see, kui programm pole külluslik ja areng on silmnähtavalt aeglane. Sügisest alustab ERRi kolmas telekanal ETV+ ja selle tegemine toob organisatsiooni ja riiki elevust. Peatoimetaja Darja Saare visioonid ja tõekspidamised on tavalult julged, meie oludes kohati heas mõttes pöörased ja riskirohked, mõeldud ja sõnastatud konvergenstiajastu moodsas meediaterminoloogias. Need lisavad optimismi, et nii ehk saabki Eestis venekeelset telekanalit teha. Kuidas kõik õnnestub, näitab aeg. Tegijatele tuleb siiralt soovida professionaalset edu, kuid sellest olulisem on soovida tolerantsi eesti avalikkusele, sest tulemas on Eesti reaalsusele tuginev vene kultuuripõhjale ehitatud telemaailm, mis saab siinmail tõeliseks lõimumise ja sotsiaal-kultuurilise taluvuse proovikiviks. Olemata taluvuse asjus liialt optimistlik, arvan, et see katse muudab Eesti teleökosüsteemi kardinaalselt.

Kuigi hoomatavas lähitulevikus lineaarne televisioon ei lakka olemast, suureneb uues internetipõhises reaalsuses selle hangumise oht. Teleuuendus, eriti draamas, aga ka süvitsiminevates faktipõhistes loojutustamise žanrites ja ajakestvamate kultuuriväärtuslike teleteoste tootmises vajab rohkem kulutusi ja loovjõudu kui Eestis saada on. Sisulisi muutusi saab teha muidugi ka olemasolevates raamides teistsuguseid programmivalikuid tehes, ent selleks peavad olema tugevad stiimulid. Vastu töötab asjaolu, et paarikümne teleaastaga on kõigis telekanalites välja settinud ots-tarbekad, ratsionaalsed ja sissetöötatud lahendused ja formaadid, mida korrates saab piiratud finantsraamides kindla peale minna. Riskipelgusest tekib omaprogrammirutiin, struktuurirutiin, käsitusrutiin, näguderutiin ja juhtimisrutiin, mida Eesti telekanalites on raske mitte märgata. Kuigi digipööre on üldiselt positiivselt mõjunud lineaarse televisiooni omamaise sisu kvaliteedile, veab formaadi-uuendust pigem üha kõrgetasemelisem hankeprogramm. Ennekõike Eesti originaalse teletoodangu kuhtumisohu vältimiseks peabki end kokku võtma ja võimalusi otsima.

Riigi ringhäälingupoliitiline prioriteet peaks olema avalik meediateenus, selle kvaliteet ja väärtuspõhisus. Televisioon on demokraatlikus riigis sõltumatu, aga ta pole jumalast. See on litsentseeritud tegevus, mis toimub seaduse alusel või põhineb tegevuslubadel, milles legitiimne võim seab tingimused ja kohustused ning mille täitmist ta ka kontrollib. Eesti teleruumi korralduses võiks mitte ainult avalik-õiguslikel, vaid ka era- ja toetatud sotsiaalmeedia subjektidel olla täiendavaid professionaalseid, moraalseid ja kultuurilisi kohustusi Eesti ees. Riigil peab olema võimekust kogu telesüsteemi tervikuna näha ja selle arenemiseks tarku lahendusi pakkuda. On vaja valvata, kuidas meediapoliitilised lahendused toetavad, kaitsevad ja soodustavad omakultuurset telearengut, õhutavad loomingulisust, mitmekesistavad avalikku meediateenust, hoiavad era- ja sõltumatute tootjate elujõudu, tekitades positiivseid arengustiimuleid ja toetades riskijulgust, uuenduslikkust ja seeläbi sisukvaliteedi tõusu. Ja need võimalused pole veel kaugeltki ammendatud ka lineaarses televisioonis.

Meie telemaastiku omapäraseim, et mitte öelda anomaalne juhtum on Tallinna Televisioon, praegu üks viiest, sügisest üks kuuest üleriigilise ambitsiooniga telekanalist. Süvenemata selle telekava hindamisse, osundan vaid, et kanali praegune tegevuslitsents lõpeb 2019. aasta suvel, ent olukord võib muutuda ka pärast 2017. aasta kohalikke valimisi. Positiivse stsenaariumi korral on olemas potentsiaalne võimalus muuta üleriigiline Eesti suurima linna telekanal veel üheks avalik-õiguslikuks telesubjektiks, vabakonda ergutavaks ja sõltumatuid sisutootjaid innustavaks kodanikutelevisiooniks. Kui seda võtta võimalusena avardada avalikku teleruumi, toetada arvamuste paljusust, luua töökohti tele- ja filmiharidusega noortele, ühesõnaga laiendada avalik-õiguslikku teletöökoda, mis ei laseks muuhulgas ka ERRil oma headuses hanguda, siis on põhjust järelemõtlemiseks. Konkurents teeb sartsakamaks, ambitsioonikamaks ja loovamaks ning võib mõjuda uue hingetõmbena Eesti veidi jäigastuval telemaastikul. Potentsiaalselt kuus üleriigilise haardega Eesti telekanalit suudavad kanda üsna suuri sotsiaalseid ja kultuurilisi koormisi ja tagada eestikeelse telesisu jätkusuutlikkuse digiajastu teleruumis.

Muidugi pole välistatud ka negatiivsed stsenaariumid, nii Tallinna televisioonis kui ka televaldkonnas üldisemalt, mis võib ressurssidepuuduses hakata oluliselt kokku tõmbuma. Märke sellest juba on. Konvergensiajastu telearengu loogika kohaselt oleks muidugi mõistlikum tõdeda, et tulevikku vaadates ei tasu otsida uusi linde vanadest pesadest. Kui uute poole vaadata, siis on ilmne, et tulevikutelevisioon seostub peamiselt mittelineaarsete teleteenustega.

Mittelineaarne televisioon

Muidugi muutus kõik hetkest, mil üha kättesaadavamad ja kiiremad protsessorid ühendati võrku hüperteksti platvormil, mida me kutsume Internetiks. Algas aeg, mil praktiliselt iga soovija sai infotootjaks, sõnumite ja tekstide edastajast sai sellest kiiresti küllastatud liikuva pildi keskkond, mille teostusi me nimetame samuti televisioonideks. Omavahel liidestatud digiplatvormid seovad traditsioonilise lineaarse televisiooni, mittelineaarse internetitelevisiooni, mobiilse televisiooni ja sotsiaalvõrgustike televisiooni arvukate rohkem ja vähem nutikate rakendustega. Selles maailmas juhtub iga päev midagi uut, digiaeg on hüperaktiveerinud telemaailma, võidujooks ja uuenduste tempo *online'is*, striimis ja uute nõudelveideoteenuste pakumises on muljetavaldav. Vaatame iga päev otsa konvergeeruvale, globaliseeruvale, mobiilsele, fragmenteeruvale ja simulaakrumiteküllasele telemaailmale ja oleme samal ajal ka selle osaks.

Nendel, kes liidestatud televisioonide temaatikaga iga päev tegelema peavad, on mõtlemist ja tegemist palju, nii institutsionaalses, rakenduslikus kui ka sisutootmise

vallas, rääkimata suhetest sotsiaal- või ühismeediaga. On alanud televisiooni uus legitimeerimise ring.

“Vaata, millal tahad, mida tahad ja seal, kus oled” on uute kasutajapõlvkondade telehümn refrään, selle saatel liiguvad ka raha ja teenused. Telesse panustajate ressursivajadus on suurenenud, sest lisaks programmeerimisele tuleb kohal olla ka mittelineaarsetel platvormidel internetis, mobiilides ja järelvaatamises. Kõik suured teleorganisatsioonid Eestis on selleks pingutanud, aga suur töö on veel ees. Sest tele-online spurdib edasi kogu maailmas ja meil on oma lahenduste väljaarendamisel vaja muuhulgas mõista, kas jätta kõik turu hooleks või panna võimalik telekaart maha kogu valdkonda kaasavas konsensusel arutavas arutelus. Jälgides mõnede riikide meediapoliitikat, olen sageli kade, kui näen, kuidas rahvuslikud regulaatorid toovad sellele arutelu- ja otsustamistasandile kokku palju vaimujõudu, et teha uues teleruumis tasakaalustatud otsuseid oma riigi teletootmise korraldamiseks, et parimal viisil avalikkust, kodanike ja tarbijaid teenida. Meil pole see seni just kombeks.

Eesti internetiteleviisioonide maastik on muidugi rikastunud. Nelja üleriigilise telejaama veebi- ja/või mobiilipikendustele on lisandunud mittelineaarsed nõudelvideokeskkonnad Delfi TV, Postimees Kino, Päevaleht TV, Elioni ja Starmani nutikad platvormid. On tekkinud oma väikesed Netflixilaadsed teenustekeskonnad, kus esialgu üritatakse omaette, aga küllap läheb selleski ruumis võistluseks turulejäämise ja sellel vastupidamise eest.

Selles segmendis on suure turujõuga ja portfööliiga välismaised tele- ja filmiveebiteetvõtted meil kohal varem või hiljem. Varem või hiljem annab järele ka geoblokeerimine. Euroopa komisjoni konkurentsivoliniik taanlanna Margrethe Vestager ja digitaalse ühtse turu asepresident Andrus Ansip on olnud emotsionaalselt nõudlikud, sest üks tahab Brüsselis vaadata Taani tippteleseriaale ja teise abikaasa “Armastuse saladust” ja “Su nägu kõlab tuttaval”. Ansip kiirustaks üleeuroopalise digireformiga, kuigi tema alluv, digivoliniik Günther Öetinger arvab, et kiirustada tuleks aeglaselt, sest säilitada tuleb oma kultuuriline mitmekesisus. Ilmselt tuleb sellest veel pikk ja vastuoluline teekond levi- ja autoriõigusi ning vaba konkurentsi toetavas ja raha lugevas maailmas. Aga kui geoblokeerimine kaob, siis on meil käes globaalne digitaalne maailmateleviisioon ja teada on, kes on selle liidrid. Uued ärimudelid ületavad kiirelt Atlandi ookeani.

Suurte heitlusi pealt vaadates on meile oluline see, kuidas me suudame ära kasutada oma filmi- ja telepärandi, mille suurimad haldajad on filmiinstituudi Tallinnfilm ja Rahvusringhääling. Mida lähemale me jõuame oma rahvusliku filmi- ja telepärandi digiteerimisele – ja see võiks põhiosas saada tehtud järgmise viie aasta jooksul – seda aktuaalsem on küsimus, kas ja kuidas parimal ja otstarbekamal viisil ära

teha nõ Estflix ehk Eesti audiovisuaalpärandi internetipõhine tellimus- või nõudelvideoteenus. Kuigi suurem osa filmi- ja telepärandist on avalike institutsioonide omandis, võib vähemasti mõtteliselt sellele lisada ka eratelekanalite ja sõltumatute tootjate aastatega kogutud kultuuriväärtuslikud videoarhiivid. Kes ja kuidas peaks sellesse platvormi panustama, kas ainult riik või era- ja avalik sektor koostöös, tuleks lähiajal läbi rääkida. Paljudes Euroopa riikides on neis asjus juba ka praktilised lahendused eeskujuks võtta.

Üks oluline mittelinearse televisiooni legitimatsiooni aspektidest on seotud ekraanide paljususega. Noorele põlvkonnale on see loomulik keskkond. Ekraanide suurus pole probleem, neid kasutatakse erinevaks otstarbeks ja üha sagedamini samaaegselt. Info-, tele- ja laiemalt audiovisuaalsed teenused näivad arenevat nii, et erinevad ekraanid ei dubleeri üksteist, vaid peaksid tootma telesisule täiendust ja lisaväärtust, sidustudes üha rohkem omavahel. Platvorme spetsialiseeritakse, luuakse ristmeedialahendusi, mis laiendavad seotud ekraanidel ringlevaid tekste ja lugusid täiendava infoga, hargnevate lugude, laienduste ja lingitud andmetega. Üha enam püütakse tabada väiksemaid erihuvidega vaatajagruppe, sest tehnoloogia, uued teleäri mudelid ja algoritmid võimaldavad neile hoopis lähemale jõuda. Äppe sabab tihedamalt kui viimasel ajal Eestis talvel lund, siiski, teleäppide vallas pole meil esialgu kerget härmatistki. Uued metafoorid on gurmeetelevisioon ja *a la carte* televisioon. Kõik see tähendab, et ka avalikes huvides tegutsejad peavad sõnastama oma tegevuse eesmärgid ja tegelema praktiliste lahenduste loomisega väiksemate ekraanide kasutamiseks hariduslikel, üldisemalt kultuurilistel ja loomemajanduslikel eesmärkidel.

Tehnoloogia pakub selleks üha uusi võimalusi, kõikjal maailmas toimub aktiivne teenustevormide ja ärimudelite testimine. Mittelineaarsete audiovisuaalteenuste vallas on auditooriumi käitumismallide muutumise ja eelistuste sund palju suurem ja sisukeskem kui enne. Idealism sektoris kipub kaduma ja kõik kaldub loomuldaselt tellimustelevisiooni ja tasuliste teenuste ostmise poole. Peame hakkama kõigi ekraanide kasutamist korraga mõõtma, ainult tavakanalite *share*'ide ja *reach*'idega pole juba täna suurt midagi peale hakata, kogupilt on puudu. Tegelikult peame tõsiselt uuendama kogu oma meediauuringute praktikat, et kogupilti näha.

Siis saab lahti ka praegusest auditoorsest stressist ja nökk kinni saba lahti situatsioonist – mida enam matkida sotsiaalmeedia klipi- ja lühivormide struktuuri ja keelt ning jagada oma saateid võrgustikesse väiksemate apetiitsete tükkide haaval, ühesõnaga flirtida üle platvormide, seda rohkem astub tavatelevisioon ise oma saba peale, kaotades auditoorium suuremal ja luues seda juurde väiksematel ekraanidel. Iseenesest pole siin kurta midagi, sest telemeedia polariseerubki üha enam informatiivse-elamusliku ja argise-piduliku teljel. Teatud piirini pole ekraani suurusel mingit vahet. Mida suurem on teleorganisatsioonide suutlikkus luua kvaliteetseid

ja terviklikke telekunstiteoseid, seda suurem ekraan on elamuse tekitamiseks tarvilik. Suurtesse ekraanidesse suundutakse elamust saada ja väikestes infot hankima ja suhtlema. Protsess on tervik – meediamajandus, sisu, sotsiaal-kultuuriline kontekst ja auditoorium.

Ja lõpuks otsitakse lahendusi ka sellele, kuidas kujundada tootjate, levitajate ja operaatorite suhteid sotsiaalmeediaga ja selle telelaadsete vormidega. Avalik-õiguslike meediateenuste pakkujatel on siin oma probleemid. Esiteks on ühismeedia tugevalt kommertsialiseerunud. Teiseks on mõlema taotlus esindada ja kõnetada avalikkust ning avalik-õiguslik ja sotsiaalmeedia on seega teatud mõttes konkurendid. Kolmandaks, nende sisukvaliteedis ja usaldusväärsuses on tuntavaid erinevusi. Kuna nooremad kasutajapõlvkonnad eelistavad ühismeedia keskkonda, ei saa avaliku meediateenuse osutajad sealt kõrvale jääda. Küsimus on, kuidas selles osaleda oma väärtusi kandes. Kirjandusest paistab, et kõikjal askeldatakse inspireerivaid lahendusi otsides. See survestab rahvusringhäälingut, aga mitte ainult seda, vastama konvergensiajastu ühele põhiküsimusele – kuidas talitada andmete ajastul avalik-õigusliku teenusega? BBC peadirektor Tony Hall pakkus hiljuti sellele küsimusele vastates uuesti välja, et “tarbija- või kodanikukesksuse selge eristamine peab jääma alusprintsipiiks ka tulevikutelevisiooni teenuste loomisel”. On esitatud ideid, et avalik-õiguslikud subjektid peaksid arendama oma väärtuspõhiseid sotsiaaltelevisiooni võrgustikke. Vägisi tahaks öelda, et see on juba avalik-õiguslik teenus 3.0, aga legitimeerimisaspekt on kindlasti seegi.

Televisioon kui andmed

Me oleme tõsiasi ees, et kõik, mida me audiovisuaalvaldkonnas igapäevaselt loome ja arhiivides pärandina säilitame, lisaks nende tekstidega seotud meta-, para- ja hüpertextid muutuvad ühtseks andmevaramuks. Tehniliselt on digitelevisioon andmemassiiv. Välises pildis näeme teleteenuseid erinevatel ekraanidel, serveritest ja pilvedest toidab seda aga konvergensiajastu digiandmete vereringe, mille tõrgeteta ja kiire toimimine ning ummistumast hoidmine nõuab üha enam pingutusi.

Internetikeskkondades ähmastub telekanali kuvand, sest teenus pole enam rajatud saatekavale. Kanalipõhisus taandub andmebaasipõhise ees. Telesisu ko haletoimetamise mõttes on internetiplatvorm uus sisupakkumise mudel, milles tarbija valik põhineb üha enam surfamisel telemetaandmete keskkondades. Andmebaasipõhisus on loonud uue populaar-, aga ka eliitkultuuri tarbimise vormi – teatri- või kinopileti või romaani kõrval võib osta päeva, kuu, kvartali või aasta sissepääsupileti erinevate ekraanidega ühendatud videoandmebaaside ja videoarhiivide serveritesse, mis pakuvad rikkalikult uusloomingut ja pärandit. Huvipakkuva sisuni jõutakse otsingumootorite ja soovitusüsteemide vahendusel, kus kasutajat

toetavad mitmeotstarbelised algoritmid, mis kasutavad kõikvõimalikke metatunnuseid: teema, sisu, liik, žanr, persoon, funktsioon, koht, staatus jne. Need algoritmid suudavad eristada ka iga üksikut tarbivat indiviidi.

Otsingualgoritmid jätavad meelde individuaalse valikkäitumise ja teevad edaspidi indiviidi maitsekuvanditele põhinevaid pakkumisi. On ära tabatud, et telesaadetel, sarjadel ja filmidel on oma geneetiline kood, mis korreleerub erinevate indiviidide ja vaatajagruppide eelistus- ja maitseotsustustega. Seda mudelit kasutades saab vaatajatele teha neile meeldivaid menüüpakkumisi ja nii muidugi teenida raha. Nende lahenduste loomist innustab ja kiirendab asjaolu, et inimeste valikuid saab nii sisuliselt kui kommertsiaalsetest huvidest lähtudes suunata. Me oleme teel maitsealgoritmidest suunatud virtuaalsesse teletarbimismaailma.

Televisiooni kui andmete aspektist tuleb teha palju lisatööd – luua infosüsteeme, metakirjeldada sisu, timmida otsingumootoreid, kureerida soovitusüsteeme, luua lokaalseid ja personaliseeritud teenuseid. See on ülekülluslikus digitaalses andmemäes paratamatu uus kulukoht – vastasel korral ründab meid digimaailma Alzheimeri töbi. Digiohtudest rääkides oleme me ennekõike rõhutanud digirünnakute ohtu ja nende tagajärgede vältimist. Teise ohu kõrvaldamiseks meie eriolukorras Venemaa külje all on esiplaanile tulnud sisuimmuunsuse vaktsiinide leidmine, mida tavatsetakse nimetada psühholoogiliseks kaitseks. Nende ohtude kõrval on ka kolmas, vähem teadvustatud, aga mitte vähem halvav oht, mida nimetatakse digitaalse unustamise ohuks. See on tõsine ähvardus kuhjuvatele digitaalselt loodud ja digitaalselt säilitatavatele vaimuressurssidele. Asju, ütleme konkreetsemalt tele- ja filmiteoseid, mida pole kirjelduste puudumise või metaindeksite puuduste tõttu võimalik andmebaasidest leida, pole sisuliselt olemas, need on digitaalselt unustatud. Piltlikult öeldes on digitaalsete varamute puhul oht toota hulganisti digitaalseid surnuaedu. Seega on liidestatud ehk internetipõhises telemeedias ja ühendatud ekraanide ökosüsteemis kergesti haavatavaid kohti mitmeid ja nende vältimine nõuab vaata et sama palju ressursse kui sisutootmine ise.

Töö Eesti filmi andmebaasis on mind veennud, et mõeldes pärandi kasutamise ja kasutaja keskselt, tuleks Eesti audiovisuaalvaramut vaadelda kui tervikut. Tegelikult on digitaalne tervik veelgi ulatuslikum, kui ühendada sellese kõigi Eesti mäluasutuste digiteeritud teosed. Erinevad ja mitteühilduvad metakirjeldamise ja arhiveerimise süsteemid meie arhiivides ja teleorganisatsioonides suurendavad digitaalse unustamise ohtu. Küsimus on, kuidas vältida omaette nokitsemist ja tegetsetda ühiselt. Olen viimasel aastal osalenud Kultuuriministeriumi digitaalse kultuuripärandi nõukogu töös ja tean seetõttu öelda, et meil on riigi tasandil veel pikk tee nende probleemide sõnastamise ja lahendusteni.

Arengustsenaariumite legitimeerimine

Oleme Eestis kurnud, et meie demokraatlik legitimatsioon jätab üldiselt soovida, et igapäevane tagasiside võimu ja avalikkuse vahel, mis annab võimule teadmise, et ta esindab õiguspäraselt rahvast, ning avalikkusele kindluse, et võimul on tema esindajad, pole seni toiminud laitmatult. Riigi ja selle avalike ning erainstituutide koostöö ei laabu parimal ja mõistlikumal viisil. Kui jääda televaldkonda, siis on Riigikogus aegade jooksul olnud palju televaldkonna tegelasi. Nüüd on seal nende uus põlvkond, ajakirjanduse-, tele- ja filmiiniimesi on Riigikogu koosseisust praegu lausa viiendik. See on suur jõud. Usun, et nende meediatunnetus on terav ja tundlik ja isiklik kogemus suur. Võimalik, et nad suudavad edaspidi akumuleerida riigitarkuse paremini ka televaldkonnas ja saavad telearengu heaks veidi enam ära teha. Vähemalt püstitada õiged küsimused. Riik ei juhi ajakirjandust, televisiooni ega internetti, aga valitsemine loob nende toimimise tingimused, kohustused ja kontrolli ja mõtestatud väärtuspõhisuse.

Kui poliitilise legitimatsiooni põhiküsimus on õiglasena tajutav võim, siis legitiimset televisiooni tajutakse inimesi puudutava ja vajaliku, mõttemaailmale olulise ja meeli puudutava kultuuriruumina, milles on mõtet olla ja oma aega kulutada. Võtkem ERR, kellel on sellel maastikul varsti kolme kanaliga keskne koht. ETV arengukava alates aastast 2002 ja ERR arengukava alates aastast 2008, mida seadusest tulenevalt 1+3 mudeli järgi igal aastal uuendatakse, on olnud meediasotsioloogiliselt, strateegiliste ja sisuliste eesmärkide mõttes igakordselt korralik visioonitekst. Tõsi, see võiks olla veidi analüütilisem sotsiaal-kultuuriline ja valdkonnakriitiline dokument, mis kõnetaks ka avalikkust ning näitaks täpsemalt, millise sisu ja kvaliteediga kultuuritekstide loomine avaliku teenuse mõttes on konkreetses ajaraamistuses ühiskonnale ülioluline, millistest lugudest ja nende võimalikest sotsiaalsetest tulemitest ühiskond puudust tunneb või ilma jääb ning mis meil vajaka jääb, kui ERRi uuenduslik loomevõime ülemäära raueb.

Paraku on arengukavast saanud tekst, mis ei tööta aktiivse legitimatsioonidokumendina. Kõigi nende aastate jooksul on seda teksti nõudev parlament haruharva selle kohta avaliku motiveeritud seisukoha võtnud. Ringhäälingupoliitiline protsess on pigem rahandusministeeriumi kui Riigikogu keskne. Veelgi enam, 12le aastale ringhäälingu- ja ERR nõukogu liikme kogemusele tagantjärele vaadates ei mäleta ma hetki, et nõukogu poliitikutest liikmete häälestatus tekitanuks tunde riigimehelikust haardest, mida ringhäälingu kui olulise sotsiaal-kultuurilise instituutiooni puhul võinuks eeldada. Ma ei tea, kas pilt on viimastel aastatel kuidagi muutunud, aga avalikku representatsiooni selle kohta pole ma märganud.

Võimalik, et see on peegeldus meie valitsemise üldisemast legitimatsiooniprobleemist, mis ilmneb vähesest võimest lihtliberaalset diskursust loovamalt käsitleda.

Aga ilmselt on ka ERR olnud ettevaatlik end ühiskonna jutuaineks pakkuma. Ositi võib seda mõista, sest enamasti pole tehtud katsed kuigi hästi lõppenud – meediaturul ja ega ka poliitikas ei olda lihtsalt vennad ja õed ning enamasti kiputakse eelistama lobitegevust avatud arvamustevahetusele.

Kui vaadata seekordset koalitsioonilepingut, siis leiame sealt avalik-õigusliku meediaga seotult kaasajastamise, toetamise ja jätkamise kontekstis peamised digiajastu märksõnad – audiovisuaalse ja filmipärandi digiteerimine, autoriõiguste kaitse, vaimse kultuuripärandi kogumine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine, vabakasutus. Olulised asjad, aga need ei puuduta põhiküsimust – ressursse eestikeelse omaprogrammi arendamiseks. Rahvusringhäälingut mainivas paaris muus lauses nähakse seda pigem kui keskkonda, mille läbi ja kaudu midagi toimub. Lepingu lauset “Toetame kodumaise tippkultuuri (muusika, teatri, filmi, animatsiooni, kaasaegse kunsti ja tantsu) jõudmist laiemas vaataja- ja kuulajaskonnani läbi avalik-õigusliku meedia” võib lugeda ka nii, et televisioon ise tippkultuuri ei produtseeri. See on mõneti ekslik ja vananenud seisukoht, sest oma püüdlustes ja ka parimates saavutustes on Eesti televisioon ka omatoodangus kindlasti üle populaarkultuuri raamidest. Televisiooni sisulisi arenguvajadusi puudutavaid seisukohti ma leppest ei leidnud. Televisiooni käsitlemise poliitilist diskursust tuleb meie riigis oluliselt täiustada.

Kui vaadata hoolega ERRi kui multimeediaorganisatsiooni arengukava, siis eeldaks see tingimata ringhäälingupoliitilist reaktsiooni ja diskussiooni. Rahvusringhääling näeb oma põhjendatud visioonis arengupidurduse vältimiseks üsna olulist lisaresursside vajadust järgmise nelja aasta jooksul – 6,5, 10, 14,5 ja 15,5 miljonit eurot aastas. See katab üle 50 kirjeldatud lisameetme rakenduse, mille tagajärjel avaliku meediateenuse kvaliteet oluliselt kasvaks ja eestikeelne omatelevisioon ei jääks üleilmsele meediatulvale alla. Ühelt poolt peavadki silmad vaatama kaugemale, kui käed ulatuvad. Teisalt ei pruugi Eestil majanduslikult nii hästi minna, et sellist raha avalikus sektoris juurde tekiks. Aga põhjust aruteluks, kaalumiseks ja realistlike lahenduste otsimiseks on siin küllaga. Avalik meediateenus ei peaks istuma tagapingil ja jääma juhuse või ringhäälingupoliitilise lühinägelikkuse hooleks.

Realistlikult öeldes saab ju mängida ainult nende kaartidega, mis käes on. Teoreetilised võimalused ressursse suurendada on kõik raskelt teostatavad, et mitte öelda konfliktised – loobuda vabalevist piirkondades, kus enamik telekodudest on niikuinii kaablis, leppida kokku tasus oma programmide taasedastamise eest operaatoritelt, kes selle sisuga oma tasulisi teenuseid osutavad, ja/või taotleda seaduse muudatust mõõdukaks reklaami müümiseks vähemalt ühes oma kolmest kanalist. On asju, mille nimel tasub võtta riske konfliktisusest hoolimata.

Televisiooni loopõhine ja filmilik evolutsioon

Kui püüda iseloomustada televisiooni viimaste aastate valdavaid sisulisi ja vormilisi arenguhooni, siis on nendeks kahtlemata süvenev loopõhisus enamikus televisiooni avaldumisvormides, televisiooni filmilik evolutsioon, selle kaudu juba toimiv televisiooni kultuuristaatuse kasv ja legitimatsioon kunstina.

Interneti ajaga paralleelselt kulgevat telearengu perioodi on nimetatud televisiooni uueks kuldajaks, filmilikku teleloomingut aga kvaliteettelevisiooniks. Kvaliteettelevisiooni on käsitletud ka iseseisva žanrimõistena. Kuigi televisioonis on erinevaid loominguulisi kuldaegu täheldatud ka varem, on just uued digitaalsed tehnoloogiad, suured ekraanid ja nendega kaasnev etenduslikkus telemeediumi oluliselt estetiseerinud. Teiselt poolt on televisiooni loomepotentsiaali tõusu seletatud kui teatud vastukaalu interneti ülikiiirele visualiseerumisele ja sotsiaaltelevisioonile, mis on omakorda lähendanud professionaalset televisiooni ja filmikunsti. Kolmandaks on digipööre võimaldanud luua internetitelevisioonis uusi äri- ja teenusemudeleid, muuhulgas *over-the-top* lahendusi, mis loovivad mööda administratiivsetest barjääridest ja võtavad riske, jõudmaks kiiremini ja paindlikumalt uute ideede ja loovlahendusteni.

Kui televisioon alustas, eeldasid selle esimesed mõtestajad, et sündimas on kaheksas kunst. Analoogajastu kinnistas siiski kuvandiliselt, et film on kunstiliik ja televisioon visuaalne kommunikatsioonivahend. Et film on ideaalis kunstnikust autori eneseväljendus ja telesaade massimeediatood. Et esteetiliselt jääb teleteos alati alla filmiteosele ega suuda pakkuda samaväärset visuaalset, intellektuaalset ja emotsionaalset naudingut. Kui vaadata ajalukku, siis on filmikunsti ja televisiooni enamasti vastandatud, helesinise ekraani metafoor hõbedase ekraani metafoori vastu. Filmitegijatele ei olnud eriliseks ohkuseasjaks televisioonis kaasategemine. Seda kinnistas nii ülemäärane kommertsiaalsus, orienteeritus massipubliku köitvusteguritele kui ideoloogiline angažeeritus, kolm telemeediumi lahutamatu kaaslast selle pikal arenguteel. Tuli ära oodata digipööre, atraktiivsed koduekraanid ja tellimustelevisioon, et tõdeda, et telemeediumil ei puudu olemuslikult ühtki omadust, mis takistaks teda olemast sama palju kunst kui film, kui sellesse panna piisavalt ressursse ja loojate annet.

Pikka aega vastas tunnetatavale telespetsiifikale pigem teatriesteetika. Nii oligi ETV kuulul Teleteater üks kunstiväärtuslikumaid asju meiegi teleajaloos. Parimaid lugusid saab korrata ka aastate pärast, mõned neist on muutunud tüvikestideks. Teleteater lõppes teatriesteetikas tehtud televisiooni tippteosega "Wikmani poisid" 1995. aastal. Pikema vaheaja järel sündinud "Tuulepealne maa" (2008), Klass: elu pärast (2010), Riigimehed (2010), Alpimaja (2012) ja lõpuks "Nullpunkt" (2014) näitavad aga juba filmiliku televisiooni samm-sammulist arengut.

Maaailmas on jõuliselt arenemas kinemaatiline, filmilik televisioon –, läbiva looststruktuuri ja lookaartega, ilmekate ja huvitavate karakteritega, hiilgavalt tehtud rollide ja filmilikult mõtlevate režissööride ja lavastajate kunstilise kvaliteediga looming. Uue aja televisioon legitimeeritakse filmilikes, suurel kodusel ekraanil naudingut pakkuvates ja köitvates sotsiaalselt tundlikes lugudes, mida teevad hiilgavad stsenaaristid, andekad showrunnerid ja režissöörid, loovad operaatorid ja väga head näitlejad. Filmiloojad ei hoia enam televisioonist kõrvale, lavastuslik televisioon ja filmikunst sulanduvad, on ühendatavad ja teineteist rikastavad võimalused.

Kvaliteettelevisiooni mõistesse mahuvad tippseriaalid, sarjastatud loojutustused, nii ajaloolised, poliitilised, krimi- kui sotsiaalsed draamad. Filmilikkus toob teelesteetikasse põnevuse, köitvuse, elamuslikkuse ja viib televisiooni laiemasse kunsti- ja kultuuriruumi. Televisioon on hakanud kõnelema läbi omaenda kunstiväärtuslike teoste ja kunstnike. Tippseriaalid on ilmne telekunsti avaldus, mille vormikeel on selgelt filmilik, aga sisu- ja karakteriteulatus sageli romaanilik ja rõhutatult sotsiaalne. Nendel teostel on ühiskonnaga palju pistmist. Tavafilm või teatrietendus võib kesta kaks kuni kolm tundi, televisioonis jutustatakse lugusid enamasti hooaega läbivates seriaalides mitmeid telehooaegu järjest. Pikkade läbi aja kulgevate ja rikkaliku tegelaskonna suhteid jälgivate sotsiaalselt kaalukate lugude, konfliktide ja seostega suudetakse televisioonis luua ja ajas arenema panna sageli sügavamaid karaktereid kui filmides. Tipteleloomingut toodetakse nagu novelle, jutustusi ja romaane ja need laetakse nõudelveideokeskkondadesse nagu raamatukogusse, neid võib laenutada ühe- ja mitmekaupja ja vaadata järjest.

Loomulikult on väikesele rahvale hea televisioon tõsine pingutus ja suur kingitus. Telearengu loogika näitab, et televisioon koosneb üha vähem traditsioonilistest telesaadetest, konvergens teisendab saadete-ajastu teoste-ajastuks. Viimasel ajal, kui toetuda selle aasta MIP TV toimunule, on näha, et draama valitseb ja tippteosteks vajalike ressursside koondamiseks tehakse üha enam rahvusvahelist koostööd.

Kuigi televisioon on säilitanud peamiselt meelelahutusmeediumi kuvandi, ei jää loopõhisuses varju ka hea teleajakirjandus, publitsistika ja kultuuriprojektid. Palad ja vormid ehitatakse üles kui lood, minijutustused, otsides läbivat pinget, dramatismi, arenevat lookaart, eripäraseid ja arenevaid karaktereid ja isiksusi, sündmuse- ja tegevuspõhisust ja seda alates 90-sekundilisest palast poole tunnise stuudiovestluseni, lühema või pikema dokumentaalini. Filmilikkus ja loopõhisus tungib kõikidesse žanriväljendustesse ja formaatidesse, see on hakanud mõjutama kogu teletegemist, ka ajakirjanduslikke žanreid ja uudised. Telekunsti sünnib vajadusest lugusid loovalt jutustada ja isegi lihtsaimad televormid on selleks suutelised. Võiks isegi öelda, et toimumas on televisiooni sõnumi- ja sisuesituse põhiparadigma muutus. Selle poole tuleb lihtsalt teadlikult püüda. Seda toetab ka uuest telerealaalsest

tingitud tarbimiseelistuste muutumine, mis on üha vähem kanali- ja saatevoo põhine ja üha enam teosepõhine.

Televisiooni põhiolemuseks on saamas heas mõttes etenduslikkus. Televisiooni geneetika avaldubki üha enam emotsioonide ja elamuse tekitamises. Hea televisioon on võimalikult tõe- ja elutruu emotsionaalne etendus, olgu see siis fakti- või fiktsioonipõhine. Televisioonis kannab ratsionaalset sisu ja tähendusi emotsionaalne vorm ja seepärast pürgib nüüdisaegne televisioon loopõhise poole kõigis oma avaldustes. Lugu on midagi üdini inimlikku, sest see matkib inimese elukaart.

Sotsiaalsus seevastu on televisiooni olemusliku geneetika teine spiraaliharu ja see on võimendunud ka telekunsti avaldustes. Uut lugudepõhist televisiooni valitseb emotsiooniderikas värvikate karakterite mitmetahuline sotsiaalsus, mis rikub reegleid ja väljakujunenud norme. Televisioon legitimeerib karakterite ja eluviiside paljusust. Moodne telestsenaristika kasutab sotsiaalset mõõdet sihiteadlikult, kasutades konfliktide, karakterite, kangelaste ja tegevusliinide loomisel ka moodsat andmetöötlust. On teada, et näiteks “Kaardimaja” sündmusi, konflikte ja karakterite tüüpe arendati suurandmeid, *big datat*, analüüsid.

Mida suurem teleriik, seda teravamalt sotsiaalsem on draama või krimilugu. Meie poliitilised draamad kasutavad peamiselt irooniat, satiiri või komöödiat (Riigimehed, ENSV), aga oleme teinud ka teravalt sotsiaalseid lugusid (Alpimaja, Klass). Teledraama loob väärtuspõhiseid domineerivaid diskursusi ja kultuurinorme. Tänapäevaste tippseriaalide mees- ja eriti naiskangelaste tüpoloogiat innustab teleteadlasi neid kangelasi kui ühiskonna domineerivaid sotsiaal-kultuurilisi representatsioone tõsiselt uurima, kümneid raamatuid on kirjutatud püüdes mõista, milliste kangelaste ja konfliktide kaudu tänapäeva moodne telelegitimatsioon ja kõitvustegurid toimivad.

Me näeme maailmatelevisiooni lugude paremikki Eesti telekanalites. HBO, BBC, Netflix, Norra, Taani või Prantsuse tippseriaalid pakuvad vaatamiselamust, naudingut ja võrdlusainet. See inspireerib ka meid tegelema sellega, kuidas ja millest oma pikki telugusid jutustada. Küsime endilt, mida on vaja, et selleks tekiks vajalikud tingimused ja vahendid. Me oleme siin Eestis kindlasti suutlikud kvaliteettelevisiooni tegema. Oluline on maha panna teekaart ja seda toetada kogu valdkonnaga. Kunagi inspireeris Lennart Meri artikkel “Suur üksiklane” meie filmikunsti uut lainet, näidates filmi kandejõuna sügavamat seotust eesti kultuuri ja kirjandusega. Eesti teledraama riiklikult toetatud kultuuriprojekt võiks ju saada meie järgmiseks suureks hüppeks, kui Eesti Vabariik 100 raames toetatud filmid ja lavastused ükskord tehtud saavad.

Teletööstus ja koostöö

Meie teelasjandus on sama suur nagu kõik muugi Eestis, see tähendab, et on ma-
staabilt väike, ent samas funktsioonilt meile ülioluline. Euroopalik meediakorral-
dus on seatud nii, et peamiselt liberaalses turumajanduslikus ühiskonnakorralduses
eksisteerib avalik ringhääling seetõttu, et riiklikult peetakse õigeks ja legitiimseks
sotsiaalsetel ja kultuurilistel põhjustel sekkuda meediaturgu. Aga kindlasti ei tohi
eirata fakti, et avalik-õiguslik ja eraringhäälingul on ka kattuvaid rolle avaliku
teenuse osutamisel, ja täna lisanduvad sellele ka online ja sotsiaaltelevisioonide
võrgustikud. Kogu seda konglomeraati saab ringhäälingupoliitiliste meetmetega
stimuleerida ja isegi suunata. Euroopa näited televaldkonna uuest sümbioosist riigi
ja rahvuse huvisid ühendavates sünergias on siin inspireerivad ja väikeriikidele eriti
kasulikud silmas pidada.

Kõigil meediateenuse tüüpidel – avalikus, erasektoris ja ühismeedias – on erine-
vad tooted. Teha vahet, kas üks kaupleb parema ja õilsama kaubaga kui teine, on
kohati võimatu. Müüakse seda, mida ostetakse ja ostjaid on kõikidele kaupadele.
Demokraatias seistakse selle eest, et kõik teenustetüübid püsiks arenguvõimelis-
tena, hea, kui tasakaalus. Vastutus, kas avalik-õiguslik teenus, avalik väärtus suu-
dab püsida ja areneda sidestatud televisiooniteenuste keskkonnas, jääb lõppkokku-
võttes iga riigi enese teha ja otsustada.

Kõlab ehk pidulikult, aga Eesti väikeses kultuuriruumis ja piiratud ressursside tin-
gimustes peaks telesektoris saama valitsevaks avaliku-, era- ja sõltumatute tootjate,
laiemalt kogu audiovisuaalsektori senisest otstarbekam põimumismudel, mis võiks
targalt koostööd ja konkurentsi kombineerides ja ülesandeid jagades edu tuua.
Politoloogid ütlevad, et poliitikas on võitja alati see, kes defineerib põhiküsimu-
sed. Televaldkonnas pole enam võitjaks üksikud kanalid, on aeg hammas-hamba ja
reiting reitingu vastu mõtlemine hüljata ja defineerida eesti teleruumi arendamise
põhiküsimused koos.

Koos- ja kaastegevuses saab teha palju rohkem eesti kultuuriväärtusliku ja ae-
gadeülest teletoodangut. Meil on tuua häid näiteid Eesti Filmi Instituudi ja
Rahvusringhäälingu ühistest püüdlustest selliseid vorme luua, olgu siis “Eesti lu-
gude” või madalaeelarveliste mängufilmide näol. Ringhäälingupoliitiliselt on igati
mõistlik toetada teletootjate suutlikkust võtta filmilikke kohustusi. Üldisemalt
tähendab ju ka televisiooni legitimeerimine kunstivormina, et serialiseeritud teled-
raama, filmilik loovdokumentalistika ja ajakirjanduslik teledokumentalistika leia-
vad tähelepanu kui rahvuskultuurilised eesmärgid ja tunnusust kui väärtustatud
loometeosed. Võimalik, et ka Kultuurkapitali audiovisuaalne sihtkapital saab oma
missiooni edaspidi laiemalt käsitleda. Digiajastu arenedes pole võimatu, et filmi ja

lavastusliku teleloomingu põhimõtteline tootmiserinevus kaob ja sotsiaal-kultuuriline kaalukus võrdsustub.

Jagada kohustusi ja teha koostööd võiks olla televaldkonnas selgelt prioritseeritud paradigma.

Legitimatsioon läbi tunnustuse

Meie kultuuriruumis võib juba paari lauluga tuntuks saanud noor inimene end artistiks või kunstnikuks nimetada. See ei tee kõrvale kuidagi haiget, see on eneseteadlike ja pürgimisele pühendunud noorte loomulik õigus. Teletegijate legitimatsioon kultuuriruumis on segasem. Popkultuuri normistik põhjustab ebakindlust ja anomaaliat, meil on hea ja hinnatud teletegija avalikkusele “telestaar” ja “telegend”, mõni neist juba eluajal, kuid selline representatsioon ei iseloomusta andekate tegijate tegelikku kaalu, väärtust ja panust. Meil oleks aeg hakata teletegijaid hindama nagu loomeinimesi autorite ja loovate kunstnikena. See oleks veel üks legitimatsioonitasand ehk omaksvõtt avaliku tunnustuse kaudu.

Võime osa sellest küsimusest sõnastada “puuduva telegala probleemina”. Oivalisust ja väljapaistvaid professionaalseid saavutusi on vaja tähele panna tegijate ja valdkonna ergutamiseks. See loob oodatud sündmusi ja ühisidentiteeti, mis on Eestis paljudes kunsti- ja kultuurivaldkondades õnnestunud. Enamikust neist üritustest teeb televisioon ülekandeid, oma käed on aga pooleldi tühjad. On Kuldmikrofon, ERR tunnustab omasid ja “Kroonika” annab meelelahutajatele publikuauhindu. Kolleegipreemiad on loomulikult tänuväärased, ent valdkonnaülene, professionaalne legitimeeritud tunnustus on puudu. Kultuurikapitali audiovisuaalse kunsti sihtkapital on filmikeskne. Riiklikud kultuuripreemiad on kunstidele. President on kaks aastakümnet aumärke annetades teletegijatest valinud vaid ajakirjanikke. Teleauhindu antakse väga paljudes riikides, siin lähedal näiteks Televis Soomes, Kristallen Rootsis ja Gullruten Norras. Vahel jagatakse neid koos filmiauhindadega, enamasti neist eraldi, aga sageli avaliku ja eratelevisiooniga ühiselt. Päris võimatu ei ole aasta teleauhindade hääletuseks koondada Eesti filmi- ja teleteleakadeemia. Esimesed sammud selle idee teostamiseks on just astutud, nüüd tuleb jõuda reaalse tulemuseni, milleks esimene võimalus avaneks juba 2017.aastal, kui me Eesti Filmi Instituudis koos käinud töögrupis algatatu suudame teoks teha.

Panustada andekusse ja loovusesse

Kui veidi üldistada ja lihtsustada, siis võib meie rahvuslikus televisiooniloos eristada nelja põlvkonda. Esimene pani eestikeelsele televisioonile aluse, teine arendas need põhimõtted välja, kolmas viis televisiooni ühest ühiskonnakorraldusest teise,

postmodernse duaalse telekorralduse aega ja neljas tegutseb juba konvergensiajastu reaalsuses. Kõik need põlvkonnad on olnud õppimisvõimelised, loovad, missioonitundelised ja ühelgi neist pole millegi pärast hābeneda. Televisioon Eestis on kohati pāris hea. Aga saaks olla veelgi parem, kui tegijatel oleks piisavalt vōimalusi areneda. Vāljaspoolt vaadates tundub, et seda pole piisavalt ja reitingutoojad ekspluateeritakse ūle. Vōimalik, et praegune teletegijate põlvkond on surutud aneemiliselt kitsastesse raamidesse. Ahendades tānast telepakkumist, takistab see ka kōige olulisemat – uute tegijate ja tulijate pealekasvu, kelle tegevus- ja kasvuruum ning kogemuse omandamise vōimalused jāāvad seetōttu professioonehustavalt piiratuks, olgu siis telejaamades vōi sõltumatute tootjate sektoris.

Lōppude lōpuks on vōti alati loomevōimeliste inimeste ja annete toetamises. Telejuhtimistarkus, et mida vāhem on vahendeid, seda rohkem tuleks neid panna programmi loojatesse ja tootjatesse, on kōikjal maailmas osutunud targaks lahenduseks. Ja kui tundub, et oma argumendid ei veena, siis vōin abiks vōtta “Kaardimaja” produtsendi ja peaosatāitja, esimese internetitelevisiooni Emmy auhinna vōitja Kevin Spacey visioonikōne Edinburgi filmifestivalil, kelle sõnumit vōiks uskuda – uues telemaailmas on anne ja andekad inimesed, tavapārase eiramisvōime ja kanalite etableerunud standarditest loobumine teleedu otsustav tegur. Just sellesse, katsetamisse, riski ja loovusesse tuleb investeerida, sest hāid lugusid ei tee tehnoloogia, vaid head loojutustajad.

Kindlasti peaks paranema analūütiline kriitiline erialane enesepeegeldus. See pole kūll kunagi meie tugev kūlg olnud ja tundub viimasel ajal pāris tagasihoidlik. Nagu mulle on selgitatud, on telemajade sisefoorum kitsukene, vāline vastukaja programmidele ja saadetele aga teadaolevalt piiratud. Surfake Rahvusraamatukogu artikliandmebaase eestikeelsete mārksōnadega “televisioon” vōi “ringhāāling”, pange ajavahemikuks viimased kolm aastat ja te jāāte ūsna tūhjade kātega. Ilma tagasisideta, analūūsi ja arvamustevahetuseta jātksuutlikkus, innovatiivsus ja muutumisvōime lihtsalt pidurdub.

Kui lubada endale julgust ja vabadust hinnata angroo ehk “televisiooni ūle pōllu”, siis oleme kōige edukamad pehmetes formaatides. Informatiivsesse meelelahutusse on koondunud ka paljud praegused tippvormis teletegijad. Poliitilise telepublistika ruumis on hāid ajakirjanikke, aga neid on vāhe, jāreltulijaid ei paista ja kogu ala on veidi tardunud ja uuendustevaene. Uuriva ajakirjanduse lipulaeval on purjed endiselt vōimsalt rāistuules, missioonitunne ja professionaalsus aukartustāratav. Sotsiaalses publistikas, ajakirjanduslikus ja tarbedokumentalistikas on palju vāga kenasid asju, see on vārav Eesti tegelikkusesse, neile annaks vaid jōudu ja innustunud tegijaid juurde. Temaatilised teleajakirjad on tasemelt kōikuvamad, oma valdkonna professionaalsete vaimukandjatega tugevalt seotute kōrval on ka pealispinnal traageldamist. Realitid on probleemsed nagu ikka, aga kogu maailma

realitivaldkond on uue tõusu ootel ja matkimisväärsed uuendusi võib tulla sealtki. Uhked meelelahutusformaadid on köitvad, peamiselt aktsiooni- ja sündmuspõhised, aga muuks originaalseks meelelahutuseks on jõudu üha vähem. Uudised on stabiilsed, ent liiga ei teeks huvitavamad visuaalsed lahendused ja seosterikkam ajakirjanduslikkus. Lavastuslikku fiktsiooni on kanalites arvukalt ja tipud head, aga nagu juba öeldud, kvaliteedihüppe tegemiseks teledraamas kui praeguse telearengu peateel oleks vaja suuremaid panuseid. Nagu ka loovdokumentalistikasse.

Jääb üle loota, et hool ja panus loovmeeskondadesse – stsenaristidesse, saatejuhtidesse, toimetajatesse, režissööridesse, produtsentidesse, operaatoritesse, monteerijatesse, heli- ja valgusekunstnikesse ja -inseneridesse kasvavad tulemuseni, mis legitimeerib teleloojad autorite ja loovinimestena, kunstiprofessionaalidena, mida parimad meie teletegijaist kahtlemata on.

Lõpetuseks

Vaevalt, et ma mõnda pikemat telekõnet hoomatavas tulevikus pean. Seepärast tahan pakkuda lõpetuseks mõtte, mis võiks laiendada meie regulaarse konverentsi raamistikku ja toetada televisiooni legitimatsiooni Eestis. Nagu öeldud, puudub meil euroopalik regulaator, aga valdkonnaülene professionaalne mõttekoda võiks olla. Kui me suudaksime selle luua, näiteks loome- või professionaalse liidu eeskujul, saaks see vaimselt ja praktiliselt toetada televaldkonna jätkusuutlikkust. Kui aastakonverentside vahel tegutseks pidev tööorgan, saaks see avaldada publikatsioone, toetada juba nimetatud telekriitilise portaali tegevust, algatada ettekannete ja uuringute põhjal avalikke diskussioone ja arutelu, esineda nn teleakadeemiana auhinnakonkursside valikužüriina, vajadusel esindada teleprofessioone suhetes riigiga. Ma usun, et me suudaksime defineerida huvide ühisosa, panna kokku ja aastapõhiselt uuendada manifesti-laadset teksti, mis sõnastab peamised konsensuslikud telearengu väljakutsed. See aitaks avalikkusel teadvustada neid televisiooni praktilisi suundumusi, vajadusi ja visioone, mida tahame Eestis teoks teha. See oleks sotsiaalses, kultuurilises ja praktilises võtmes teekaart televisioonile Eestis. Rõhutan, mitte iga institutsiooni sõnum eraldi, vaid valdkonnaprofessionaalide ühine sõnumitoomine, mis seaks jutupunkte ka siis, kui televaldkonna asju mistahes tasemel arutatakse. Ideaalis võiks see mõjutada nii ringhäälingupoliitilist kui telemajanduslikku agendat ja töötada ka kodanikuühiskonna instrumendina. Televaldkond vajab alati auditooriumite tuge. Muidugi oleks mul hea meel, kui mõni täna esitatud mõtetest oleks selles võimalikus koostöös tarvitav.

Rohkem kui 20 aastat tagasi, veidi enne laulvat revolutsiooni, kui muu maailm hakkas meile avanema, lugesime me telemajas esimest korda avalik-õigusliku ringhäälingu euroopalikest põhimõtetest. Õppisime seda nii usinasti, et 1988. aastal

kirjutasime nende ideede põhjal Lohusalus mõttetalgutel rahvustelevisiooni manifesti, millest veidi hiljem sai deklaratsioon "Eesti televisioon rahvuskultuuris". Need ideed kandsid meid läbi radikaalsete uuenduste aastate. Kui Toompeal koguneti esimest korda uuele ETVle peadirektorit valima, osutasid need mõtted sobivaks ja ma sain oma meeskonnaga volitused alustada. Tol korral oli see eriti tugev mandaat, sest see oli esimene ja viimane kord, kui seadusandja ETVle otse juhi valis ja üks väheseid kordi üldse iseseisvas Eestis, kui teletegija Toompea saalis kõnepuldis on seisnud. Aasta oli 1992, sel ajal polnud veel ringhäälinguseadustki. Viis järgnevat aastat olid pehmelts öeldes keerulised. Aga me asusime teele, sest kui teele ei asuta, et jõuta ka iial pärale. Meid toetas see, et olime kirja pannud oma ühishväärtused ja sihid, nägime selget eesmärki ja tegutsesime vastavalt.

Aeg on muutunud ja meid ühendab täna rohkem kui lahutab. Olen läbi kogu oma tänase jutu püüdnud vedada mõtet, et just ühine selge valdkonda liitev sihiseade ja selle nimel kõigil legitiimsioonitasemetel ühis- ja koostegevus – televaldkonnas, laiemalt audiovisuaaltööstuses ja loomemajanduses on see, mis meie professionaalset mõtte- ja tegevusruumi edasi viia võiks.

Avalik ringhääling kitsamalt ja avalik eestikeelne telemeediateenus laiemalt, valdavalt pingerohke loometöö paljudele auditooriumitele paljudel platvormidel on siiski ennekõike kohustus, sotsiaalne ja kultuuriline kohustus oma rahva ees. See pole lõppude lõpuks vähem kaalukas kohustus kui hoida korras riigikaitset, haridussüsteemi või tervishoidu, kogu haldussüsteemi, keelt ja kultuuri. Nõrgavõitu legitiimsioonist tänases meediareaalsuses enam ei piisa. On vaja näha kogu meie televaldkonna suurt pilti, Eesti televisioonide ühisraamistikku, ja olla valmis selle edenemiseks koos töötama. Kui me sellisena asja võtame, tegutseme eelarvamustevabalt, teadmistepõhiselt, realistlikult ja julgelt, panustame muutumisse, annetesse, loojatesse ja järelkasvu, peaks lõppkokkuvõttes kõik minema hästi.

Olen jõudnud positiivse lõpulauseni. Põhjust mäe otsa ronimiseks, sealhulgas ka telemäe otsa ronimiseks, pole enamasti raske leida, ronija peab aga ise hoolitsema selle eest, et pärale jõudes ei ole mäkkeronimise põhjus ise vahepeal ära langenud.

Ettekanne on peetud Eesti Rahvusringhäälingu ja Tallinna Ülikooli Balti Filmi- ja Meediakooli meediakonverentsil "Liikuv pilt liikuv asjas. ETV 60" 28. mail 2015 Tallinna Ülikooli auditoriumis Maximum.

